

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ
– Master studije za pedagogiju–

Miluša Gutović

**INDIVIDUALIZACIJA U VASPITNO-OBRAZOVNOM
PROCESU PREDŠKOLSKIH USTANOVA**

Master rad

Nikšić, 2024.

UNIVERZITET CRNE GORE
FILOZOFSKI FAKULTET – NIKŠIĆ

– Master studije za pedagogiju –

INDIVIDUALIZACIJA U VASPITNO-OBRAZOVNOM
PROCESU PREDŠKOLSKIH USTANOVA

Master rad

Mentor: prof. dr Tatjana Novović

Kandidat: Miluša Gutović

Broj indeksa: 10/20

Nikšić, 2024.

PODACI I INFORMACIJE O MAGISTRANDU

Ime i prezime: Miluša Gutović

Datum i mjesto rođenja: 28.06.1996. godine, Nikšić

INFORMACIJE O MAGISTARSKOM RADU

Naziv postdiplomskog studija: Pedagogija

Naslov rada: Individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova

Fakultet na kojem je rad odbranjen: Filozofski fakultet – Nikšić

UDK, OCJENA I ODBRANA MAGISTARSKOG RADA

Datum prijave magistarskog rada:

Datum sjednice Vijeća na kojoj je prihvaćena tema: 03.02.2022. godine

Mentor: prof. dr Tatjana Novović

Komisija za ocjenu teme i podobnosti magistranda: Prof. dr Tatjana Novović, mentor; Prof. dr Saša Milić, član; Doc. Dr Jovana Marojević, član

Komisija za ocjenu magistarskog rada: Prof. dr Tatjana Novović, mentor; Prof. dr Saša Milić, član; Doc. Dr Jovana Marojević, član

Datum sjednice Vijeća na kojoj je usvojen izvještaj o ocjeni magistarskog rada i formirana komisija za odbranu rada:

Komisija za odbranu rada: Prof. dr Tatjana Novović, mentor; Prof. dr Saša Milić, član; Doc. Dr Jovana Marojević, član

Datum odbrane:

Datum promocije:

Zahvalnica

Zahvaljujem se svojoj porodici i prijateljima što su vjerovali u mene i pružali mi podršku tokom pisanja master rada. Posebno se zahvaljujem svom ocu Mladenu i majci Vesni koji su mi bili najveći vjetar u leđa. Takođe, veliku zahvalnost dugujem i svojoj mentorki Prof. dr Tatjani Novović na stručnoj pomoći u svim etapama izrade rada...

REZIME

U radu se bavimo individualizacijom u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova. Rad sadrži teorijski i istraživački dio. U teorijskom dijelu rada govori se o karakteristikama individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa. Naglašena je uloga vaspitača u primjeni individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Istraživanje je realizovano s ciljem da se utvrdi način na koji se u aktuelnom institucionalnom ambijentu predškolskih ustanova primjenjuje individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu. Uzorak istraživanja sačinjavalo je 150 vaspitača iz Podgorice i Nikšića. Za dobijanje podataka korišćen je anketni upitnik i grupni intervju (tri fokus grupe od po deset ispitanika).

Rezultati istraživanja pokazuju da vaspitači planiraju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova na način koji je baziran na uvažavanju individualnih karakteristika (stilovi učenja, potrebe, interesovanja, temperament) djece predškolskog uzrasta. Nalazi našeg istraživanja pokazuju da vaspitači individualizaciju primjenjuju kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice).

Ključne riječi: individualizacija, predškolska ustanova, vaspitno-obrazovni proces

APSTRAKT

In our work, we deal with individualization in the educational process of preschool institutions. The paper contains a theoretical and research part. The theoretical part of the paper discusses the characteristics of the individualization of the educational process. The role of educators in the application of individualization in the educational process is emphasized. The research was carried out with the aim of determining the way in which individualization is applied in the educational process in the current institutional environment of preschool institutions. The research sample consisted of 150 educators from Podgorica and Nikšić. A survey questionnaire and a group interview (three focus groups of ten respondents each) were used to obtain data.

The results of the research show that educators plan to apply individualization in the educational process of preschool institutions in a way that is based on the appreciation of individual characteristics (learning styles, needs, interests, temperament) of preschool children. The findings of our research show that educators apply individualization through various educational activities (individual, group, in pairs, workshops).

Keywords: individualization, preschool institution, educational process

SADRŽAJ

UVOD	9
TEORIJSKI DIO	11
1. KARAKTERISTIKE INDIVIDUALIZACIJE VASPITNO-OBRAZOVNOG PROCESA U KONTEKSTU PREDŠKOLSKIH USTANOVA.....	11
1.1.Značaj primjene individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa	13
1.2. Upoznavanje individualnih karakteristika djece kao pretpostavka za optimalnu primjenu individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa	15
1.3. Preduslovi za efikasnu individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa.....	16
2. ETAPE INDIVIDUALIZACIJE VASPITNO-OBRAZOVNOG PROCESA	18
2.1. Priprema i planiranje individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa	19
2.2. Realizacija individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa	20
2.3. Verifikacija procesa individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa.....	22
3. ULOGA VASPITAČA U INDIVIDUALIZACIJI VASPITNO-OBRAZOVNOG PROCESA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI.....	23
3.1. Tendencije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove.....	24
3.2. Primjena individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti	26
3.3. Timski rad vaspitača u svrhu planiranja i realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa.....	27
3.4. Poteškoće u primjeni individualizacije	28
3.5. Prethodna istraživanja	29
II ISTRAŽIVAČKI DIO	31
1.1.Predmet istraživanja	31
1.2. Cilj i zadaci istraživanja	31
1.3. Istraživačke hipoteze	32
1.4. Metod istraživanja	32

1.5. Uzorak ispitanika.....	33
2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA	34
2.1. Rezultati istraživanja dobijeni anketiranjem vaspitača	34
2.2. Rezultati dobijeni intervjuisanjem vaspitača.....	52
ZAKLJUČAK	56
LITERATURA	58
Prilog 1 – Anketni upitnik za vaspitače	61
Prilog 2 – Fokus polja	66

UVOD

Svakodnevna vaspitno-obrazovna praksa i stručna literatura nedvosmisleno pokazuju da postoji mnoštvo prilika da se individualizacija u kontekstu predškolskih ustanova može primjenjivati na način koji zadovoljava razvojne karakteristike djece predškolskog uzrasta. Individualizacija kao pristup temelji se na uvažavanju individualnih sposobnosti djece (Milić, 2016). Individualizovano učenje ili individualizovana nastava je metod podučavanja u kome se sadržaj, nastavna tehnologija i tempo učenja zasnivaju na sposobnostima i interesovanjima svakog djeteta (Bakovljević, 1992).

Da bi vaspitno-obrazovni proces realizovao na što optimalniji način, vaspitač mora biti senzitivn za individualne razlike, koje neminovno postoje među djecom istog uzrasta (Milić, 2004).

Da je vaspitno-obrazovni proces potrebno prilagoditi individualnim sposobnostima djece, postoji još u stavovima teoretičara pedagoške misli, bez obzira na pravac kojem pripadaju. Tako, recimo, kod Adolfa Ferijera u djelu *Aktivna škola* uočavamo stav da je koncepcija aktivne škole zasnovana na stvaranju optimalnih uslova za svestrani razvoj djeteta, koji je usklađen sa njihovim uzrastom, sposobnostima i dominantnim sklonostima (Milić, 2016). Smatramo da vaspitač mora da pomno posmatra dijete, uočava njegova interesovanja, sklonosti i sposobnosti, te da na bazi toga planira vaspitno-obrazovni rad.

U socijalnoj pedagogiji, takođe, pronalazimo stavove koji jasno pokazuju neophodnost upoznavanja individualnih sposobnosti svakog djeteta. Po mišljenju Emila Dirckema, jedan od važnijih ciljeva vaspitanja jeste da svaki pojedinac dosigne najveći mogući stepen savršenstva (Prodanović i Ničković, 1984). Iako ostaje otvoreno pitanje šta se podrazumijeva pod najvećim mogućim stepenom savršenstva, evidentno je da je u središtu procesa vaspitanja pojedinac, odnosno individua.

Bilo bi neopravdano princip individualizacije suprotstaviti opštoj društvenoj težnji da se vaspitno-obrazovni proces angažuje u socijalizaciji ličnosti, njenom prirodnom urastanju u tokove naše društvene stvarnosti (Suzić i sar., 2000). Zbog toga zajedno sa individualizacijom treba istovremeno imati u vidu da se u vaspitno-obrazovnom procesu stvaraju uslovi za rad u

grupi, u kolektivu, da se razvija smisao za saradnju sa drugima, za rad na izvršenju nekog grupnog ili kolektivnog zadatka, sposobnost da se saslušaju i objektivno procijene argumenti drugih, da se kritički analizira rezultat rada u nekom kolektivno postavljenom zadatku, da se razvija smisao za solidarnost s drugima i spremnost da se drugima pomogne u slučaju potrebe (Suzić i sar., 2000).

Smatramo da je značajno da vaspitači kao kreatori vaspitno-obrazovnog procesa u praksi predškolskih ustanova primjenjuju individualizaciju u cilju zadovoljavanja dječjih autentičnih potreba, mogućnosti i interesovanja.

Primarna motivacija za rad dolazi od činjenice da je vaspitno-obrazovni proces u predškolskim ustanovama potrebno usklađivati sa individualnim karakteristikama djece predškolskog uzrasta. Individualizovane aktivnosti koje se realizuju u radu sa djecom predškolskog uzrasta treba da omoguće razvijanje svih sposobnosti i potencijala. Neophodno je da one kod djeteta izazovu visok stepen aktivizacije, inicijative, kao želje za aktivnom participacijom u svim vaspitno-obrazovnim aktivnostima.

TEORIJSKI DIO

1. KARAKTERISTIKE INDIVIDUALIZACIJE VASPITNO- OBRAZOVNOG PROCESA U KONTEKSTU PREDŠKOLSKIH USTANOVA

Individualizacija vaspitno-obrazovnog rada javlja se kao posljedica didaktičkog saznanja da su uzrasne karakteristike, individualne razlike i ostvareni vaspitno-obrazovni stepen veoma značajne odrednice u vaspitno-obrazovnom procesu (Prodanović, 1966). Proces čovjekovog formiranja obilježen je nezamjenjivim redoslijedom uzrasnih faza (djetinjstvo, mladost, zrelost, starost), koje snažno ispoljavaju svoje karakteristike (Kamenov, 2008). Poznavanje tih karakteristika predstavlja izuzetnu vrijednost za utvrđivanje realnih granica vaspitno-obrazovnog rada, jer sve što zaostaje ili što preteče mogućnosti stvarnog i naučno proučenog razvoja čovjeka, odnosno djeteta izaziva u vaspitno-obrazovnom procesu nesavladive teškoće (Slunjski, 2011).

Opšte uzrasne karakteristike imaju opšti značaj za svu djecu. Djeca mlađeg, srednjeg ili starijeg predškolskog uzrasta imaju mnogo zajedničkih karakteristika (potreba za igrom, ispoljavanje radoznalosti za istraživanje svijeta oko sebe itd.). Otkrivena zakonitost uzrasnog razvoja i daje mogućnost da se vaspitno-obrazovni rad organizuje na kolektivnoj osnovi (Kamenov, 2002). Kada toga ne bi bilo, teško bi se mogla organizovati zajednička nastava za izrazito različite pojedince u svemu. No, pored opšteg zajedničkog koje izražava uzrasne osobine, svako dijete, kao što je poznato i naučno utvrđeno, ima svoju jedinstvenu individualnu strukturu, svoju ličnu jednačinu, svoju neponovljivu individualnost (Kamenov, 2008).

Pored uzrasne i individualne odmjernosti u vaspitno-obrazovnom procesu se javlja i potreba za didaktičkom vaspitno-obrazovnom odmjernošću vaspitno-obrazovnog rada. Djeca nemaju izjednačene dimenzije vaspitanja i obrazovanja. Različita djeca, sasvim prirodno, ispoljavaju razlike u vaspitanju i obrazovanju (Šain i Čarapić, 2016).

Individualizovano podučavanje se u svom najčistijem obliku, dešava onda kada su vaspitač i dijete u interakciji, pa podučavanje liči na neku vrstu mentorstva. Vaspitači, međutim, mogu na nauče mnogo strategija za povećavanje individualizacije, koja se može dešavati i u grupama sa mnogo djece, a samo jednom odraslom osobom (Wolery et al., 2002).

Individualizovani pristup pomaže povezivanje djeteta sa programom. Prvo, on pomaže vaspitačima da odrede šta bi trebalo da se nauči. On definiše da programske ideje i teme treba da poniknu, kako iz dječjih interesovanja i potreba, tako i iz „fonda opšteg znanja”. U jednom individualizovanom pristupu, usmjerenom na dijete, ovi elementi opšteg znanja se predaju indirektno, tokom procesa u kome djeca prate svoja interesovanja i rješavaju svoje lične probleme (Slunjski, 2013). Na taj način, oni su utkani u smislaone aktivnosti, a ne predaju se kao izolovane aktivnosti, kojima nedostaje kontekst.

Individualizovano podučavanje bi trebalo da se obavlja na nekoliko nivoa u isto vrijeme. U najširem smislu, individualizovanje obuhvata cijelu grupu djece. Ono je važno za cijelu grupu jer se svaka vaspitna grupa sastoji od jedinstvenih mikro zajednica i svaka od njih posjeduje jedinstvene omiljene aktivnosti, nivoe interesovanja. Različiti uzrasti zahtijevaju različite programe i individualizovanje rada do nivoa dječjih interesovanja i potreba (Woods & Kashinath, 2007).

Individualizacija bi, takođe, trebalo da se odvija i u podgrupama djece koje postoje u vaspitnoj grupi. Na primjer, jedna podgrupa djece bi mogla da bude vrlo zainteresovana za muziku i motivisana da nauči da svira na nekom instrumentu. Vaspitač može da individualizuje program rada tako što ova djeca imaju mogućnost da se time bave. Ovo je, takođe, dobra ilustracija za princip koji je prethodno opisan – da djeci treba pomoći u dostizanju svojih potencijala. Drugi primjer je jedna podgrupa djece iz posebne etničke-manjiske grupe. Ova djeca će vjerovatno imati neki zajednički stil učenja, pogled na svijet i jezik, što je jedinstveno za njihovu zajedničku kulturu. Ove karakteristike mogu, međutim da budu različite od ostale djece u vaspitnoj grupi, koja su iz preovlađujuće kulture. Nudeći individualizovani pristup da bi se zadovoljile potrebe ove podgrupe, vaspitač pomaže djeci da osjećaju da vrijede i da su potpuno ravnopravna (Milić, 2016). Na duge staze, ovo omogućava toj podgrupi djece da ostanu uključena u obrazovni proces i pariraju po obrazovnim postignućima ostaloj djeci u vaspitnoj grupi (Kamenov, 2008).

Dimenzija individualnosti, koju odrasli mogu da identifikuju kod djece i da odgovore na nju, uključuje porodični milje, uzrasni i razvojni nivo, pol, stil učenja, sposobnosti (potrebe i snage) ličnost i temperament, interesovanja i pojam o sebi. Svaka dimenzija je jedan kontinuum, u kome se jedan procenat djece nalazi na jednom ili drugom kraju, ali najviše djece se nalazi negdje u sredini (Stevanović, Papotnik i Gumzej, 2002). Neka djeca, na primjer, imaju temperament koji je veoma miran, dok druga djeca imaju veoma buran temperament, ali je većina djece negdje između. Temperament, kao sve ostale dimenzije, važan je faktor za razmatranje u procesu učenja (Milić, 2007). Vaspitač bi mogao da dijete sa burnim temperamentom označi u negativnom svijetlu, kao „problematično dijete”, ukoliko je njegov sopstveni temperament mirniji. To što je u stanju da dječje ponašanje vidi kao različito, a ne kao nedostatak, omogućava mu da razumije dijete i da, sa poznavanjem raznih strategija individualizovanja, reaguje na dijete stilom koji smanjuje napetost i povećava pozitivne interakcije između djeteta i odraslog.

1.1. Značaj primjene individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa

Individualizovana nastava znači da nastavnik kreira svoje planove časova imajući na umu potrebe svakog pojedinačnog učenika (Prodanović i Ničković, 1984). U formulaciji cilja vaspitanja posebno je naglašen ideal svestrano razvijene ličnosti. Nastava u tom pogledu pruža određene mogućnosti koje treba pedagoški razborito koristiti (Radonjić, 2010). Tako, na primjer, poznato je da je proces učenja, iako je u razredu često organizovan formalno sa svim učenicima, u stvari proces individualnog savladavanja onog što treba da se nauči, uz pomoć nastavnika, vršnjaka u razredu, roditelja kod kuće itd. (Radonjić, 2010). Učenje se u krajnjoj liniji obavlja sopstvenim snagama svakog pojedinca, zavisno od prethodnog znanja, od karaktera misaonih procesa, od ličnog iskustva učenika i od njegove aktivnosti i napora koji čini (Kamenov, 2002).

Danas postoji više teorija po kojima je zbog individualnih razlika u sposobnostima i „tipovima inteligencije” moguće i potrebno odvojiti učenike u homogene grupe (Ivić, 2003). Svakom tipu dječje grupe odgovarala bi prema tome i posebna struktura nastavnog rada, specijalni program. Ove teorije, naime, zasnovane su na stanovištu da su mogućnosti uticaja na

razvoj djeteta veoma ograničene i da ga je donekle samo moguće podsticati (Ivić, 2003). Zbog toga je potrebno izvršiti selekciju učenika i postaviti diferenciranu nastavu za određene nivoe razvoja.

Ovakvim i sličnim pokušajima selekcije i diferencijacije učenika na osnovnoškolskom uzrastu zajednički je polazni stav da će homogene, odnosno selekcionisane i po kriterijumu opštih sposobnosti formirane učeničke grupe ili razredi, obezbijediti povoljniji razvoj nego onaj koji može da pruži zajednička nastava u kojoj djeca nijesu odabirala izazov po kriterijumu uzrasta. Ovakva podjela je, međutim, neminovno dovela do ozbiljnih društvenih posljedica (Kremneva, 2019). U psihološkom pogledu selekcija učenika u diferencirane škole i odjeljenja, takozvana spoljna diferencijacija, nije mogla stimulatивно da djeluje na opšti dječji razvoj, jer se putem testova inteligencije zanemarivao cjelokupni razvoj (Vilotijević, 2006).

Individualizovana nastava je zasnovana na idejama fleksibilnosti i jedinstvenosti. Međutim, postoje neki koncepti i karakteristike koje se generalno primjenjuju na sve oblike individualizovane nastave, iako mogu postojati značajne razlike u naglasku od jednog programa ili predmeta do drugog:

- Potrebe, sposobnosti i interesovanja pojedinačnih učenika postaju jedna od glavnih žarišnih tačaka oko kojih se centriraju nastavni program.
- Učenici se podstiču da postanu aktivniji, uključeni i odgovorniji.
- Nastavnik postaje manje prezenter predavanja i demonstracija, a više menadžer učenja i vodič.
- Ciljevi učenja su jasno navedeni u smislu učinka.
- Dostupna su različita alternativna i opcionalna iskustva učenja kako bi se ispunili navedeni ciljevi.
- Strategije ili metode nastave su dizajnirane da dopru do učenika kao pojedinaca.
- Koriste se različiti mediji i nastavni resursi.
- Okruženje za učenje je dizajnirano za fleksibilnost i raznolikost.
- Učenici se vrednuju u smislu individualnog učinka, a ne u poređenju sa drugima (Radonjić, 2010).

1.2. Upoznavanje individualnih karakteristika djece kao pretpostavka za optimalnu primjenu individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa

Primjena principa individualizacije podrazumijeva individualne osobnosti učenika, njegovo osnovno znanje, ono što zna, njegove sfere interesovanja itd. Kognitivni stilovi su definisani kao karakteristična mentalna i psihološka ponašanja koja služe kao relativno stabilni pokazatelji kako učenici percipiraju, komuniciraju sa okruženjem za učenje i reaguju na njega (Keefe, 1979). Kognitivni stilovi se stoga mogu smatrati predispozicijama za određene načine pristupa učenju i blisko su povezani sa tipovima ličnosti (Berzonsky & Sullivan, 1992). Razlike u kognitivnim stilovima ljudi odražavaju različite načine na koje ljudi reaguju na situacije učenja. Nastavnik mora da radi sa širokim spektrom učenika: ekstroverti (koji najveće zadovoljstvo dobijaju od društvenih kontakata sa drugim ljudima), introverti (koji su egocentrični, vole da budu sami sa svojim snovima i svojim mislima), deduktivisti (racionalni - logični tipovi učenika koji vole da se pravila formulišu), induktivisti (koji indukuju pravila iz primjer) itd. (Berzonsky & Sullivan, 1992). Nekim učenicima se može lako i fleksibilno upravljati, drugima je potrebno više pažnje i čvrste ruke, a trećima je draži određeni stepen slobode u izboru načina učenja. Shodno tome, nastavniku je potrebno poznavanje psihologije da bi ostvario princip individualnog pristupa da bi organizovao nastavu i uspješno njome upravljao (Greene, 2015).

Pojedini autori (Knowles, 1982) predlažu drugačiju klasifikaciju gdje četiri različita tipa učenika karakterišu sljedeći stilovi učenja.

- Konkretni stil učenja. Učenici sa ovim stilom koriste aktivna i direktna sredstva za prihvatanje i obradu informacija. Oni su zainteresovani za informacije koje imaju neposrednu vrijednost. Radoznali su, spontani i spremni da rizikuju. Vole raznolikost i stalnu promjenu tempa. Ne vole rutinsko učenje i pismeni rad, a više vole verbalna i

vizuelna iskustva. Vole da se zabavljaju i vole da budu fizički uključeni u učenje (Salmela ~~Apad~~aya, 2014).

- Analitički stil učenja. Učenici sa ovim stilom su nezavisni, vole da rješavaju probleme i uživaju da sami pronalaze ideje i razvijaju principe. Takvi učenici preferiraju logično, sistematično predstavljanje novog didaktičkog materijala sa mogućnostima da učenici sami prate. Analitički učenici su ozbiljni, naporno se guraju i podložni su neuspjehu (Salmela ~~Apad~~aya, 2014).
- Komunikativan stil učenja. Učenici sa komunikativnim stilom učenja preferiraju društveni pristup učenju. Potrebna im je lična povratna informacija i interakcija i dobro uče iz diskusija i grupnih aktivnosti (Salmela ~~Apad~~aya, 2014).
- Stil učenja orijentisan na autoritet. Za učenike sa stilom orijentisanim na autoritet kaže se da su odgovorni i pouzdani (Salmela ~~Apad~~aya, 2014).

Individualizovano obrazovanje može efikasno da podstakne učenike da steknu puni razvoj kroz sopstvene različite prednosti, kako bi iskoristili i razvili potencijale svakog učenika, integrišući na taj način obrazovne nastavne metode (Wang, 2012).

Treba da shvatimo da su u učenju učenika potrebni različiti načini učenja, na šta u isto vrijeme utiču i mnogi faktori uključujući školsku kulturu, porodičnu kulturu, društveno okruženje i tako dalje (Zhang, 1997).

1.3. Preduslovi za efikasnu individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa

Individualizovano učenje je inovativna strategija koja prilagođava obrazovni proces jedinstvenim potrebama, tempu i potencijalu svakog učenika. Ona prevazilazi granice tradicionalnih nastavnih metoda tako što prepoznaje i prihvata različite načine na koje učenici uče, njegujući okruženje u kojem svaki učenik može napredovati. Ovaj pristup uključuje najsavremenije nastavne metodologije, adaptivne tehnologije učenja, prilagođeni nastavni plan i program i fleksibilna okruženja za učenje. Dajući prioritet individualnim potrebama i

sposobnostima svakog učenika, ima za cilj da poboljša iskustvo učenja i poboljša rezultate učenika (Jerčić & Sitar, 2013).

Tehnologija igra značajnu ulogu u omogućavanju individualizovanog učenja. Omogućava prosvjetnim radnicima da organizuju diferenciranu nastavu koja zadovoljava jedinstvene potrebe svakog učenika. Tehnologije prilagodljivog učenja, posebno, pružaju duboko personalizovano iskustvo učenja prilagođavanjem nivoa i složenosti nastave u realnom vremenu na osnovu učenikovog učinka (Mićanović, 2007). Ove tehnologije takođe pružaju nastavnicima vrijedne podatke o napretku učenika, omogućavajući im da postave i ostvare individualne ciljeve učenja. Besprekornom integracijom tehnologije u učionicu, škole mogu ponuditi zanimljivo i efikasno iskustvo učenja za svakog pojedinog učenika (Mićanović, 2007).

Uključujući individualizovano učenje za svakog učenika u učionici, nastavnici stvaraju iskustva koja podstiču interesovanja učenika. Navedeno pomaže u izjednačavanju mogućnosti za učenike i pomaže svakom učeniku da postigne svoj maksimalni potencijal učenja dok istovremeno postiže akademski uspjeh. Takođe pomaže nastavnicima da dođu do svih učenika i podstiču samopouzdanje i samomotivaciju među učenicima (Radonjić, 2010).

Važni preduslovi za efikasnu individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa su:

- uvažavanje uzrasnih karakteristika djece;
- uvažavanje razvojnog nivoa djece;
- poznavanje individualnih stilova učenja učenika;
- razumijevanje porodične kulture djece;
- poznavanje temperamenta djece itd. (Kamenov, 2008).

2. ETAPE INDIVIDUALIZACIJE VASPITNO-OBRAZOVNOG PROCESA

U stručnoj literaturi nalazimo tri etape individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa. To su:

- „pripremna faza ili faza planiranja;
- operativna faza ili faza realizacije i
- verifikativna faza” (Milić, 2016: 30).

Kao što vidimo, individualizacija vaspitno-obrazovnog procesa sadrži sve one faze koje se inače koriste prilikom planiranja realizacije vaspitno-obrazovnog rada u praksi predškolskih ustanova. Da bi vaspitač mogao na što adekvatniji način da planira i realizuje individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, potrebno je da, između ostalog ima sposobnost posmatranja. To je pedagoška sposobnost koja je potrebna svakom vaspitaču, jer vaspitač mora da prati razvoj i napredovanje svakog djeteta i da na osnovu tih podataka postavlja prognozu, odnosno da se na osnovu objektivnih podataka upravlja vaspitnim procesom (Rijavec i Miljković, 1999). Iako se može govoriti o individualnim razlikama u stepenu i kvalitetu sposobnosti posmatranja, utvrđeno je da na razvoj ove sposobnosti djeluje izučavanje predškolske pedagogije i razvojne psihologije, a takođe razni oblici pedagoško-psihološke prakse, koji dovode vaspitača u neposredan kontakt s pedagoškim situacijama (Rijavec i Miljković, 1999).

Pored sposobnosti posmatranja, za kvalitetnu realizaciju individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa, potrebno je poznavanje vaspitnog procesa i psihologije djece predškolskog uzrasta. Solidno pedagoško i psihološko obrazovanje pruža vaspitaču naučnu osnovu za individualizovani vaspitno-obrazovni rad sa djecom predškolskog uzrasta. Posebno, poznavanje predškolske pedagogije omogućava vaspitaču da organizuje vaspitno-obrazovni proces i rukovodi njime i da ostvaruje ciljeve i zadatke predškolskog vaspitanja (Bašić i sar., 1994). Međutim, nemoguće je efikasno vaspitavati bez poznavanja zakonitosti psihičkog razvoja, dinamike tog razvoja, osobenosti i psihičke strukture djece predškolskog uzrasta (Bašić i sar., 1994).

S obzirom da je vaspitač posrednik izađu društvenih stremljenja sadašnjosti i ideala budućnosti, da je saradnik društvene zajednice u ostvarivanju društvenih ciljeva, i da je od njegovog ubjeđenja, pogleda na svijet i stava prema društvu zavisi i formiranje mladih generacija, vaspitač mora da bude primjer čije će ponašanje djelovati na razvijanje pozitivnih društveno-moralnih osobina, osjećanja, navika i svijesti o društvenim obavezama (Kamenov, 2008).

2.1. Priprema i planiranje individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa

Aktuelni predškolski program je zasnovan na naučnim saznanjima o djetetu. U njemu je prihvaćen i koliko je moguće dosljedno sproveden stav da se programom moraju obezbijediti uslovi za svestrani razvoj djeteta i što potpunije angažovati svi socio-kulturni čionici koji uobličavaju razvoj i učenje. Uvažen je zahtjev da se prilikom organizovanja sadržaja treba voditi računa o zakonitosti prema kojoj, ukoliko su djeca mlađa, utoliko podjela na tzv. „strane vaspitanja” ima manje opravdanja, odnosno, da su razvojni aspekti manje diferencirani, a racionalno-analitički pristup pojavama neadekvatniji (Slunjski, 2011). Djeci predškolskog uzrasta je bliže aktivno sticanje iskustva kroz vaspitno-obrazovne situacije integrisane u šire teme, nego njegovo vještačko cjepljenje na neograničene, unaprijed propisane sadržaje pojedinih oblasti (za šta nema logičkog, psihološkog, pa ni naučno-sistemske opravdanja), među kojima se zatim uspostavlja „korelacija”, ali nikada sa potpunim uspjehom. Zbog toga djeca stiču utisak da je nauka jedno, tehnika drugo, a umjetnost treće, dok su iskustva koja se stiču zahvaljujući sopstvenim aktivnostima i učešću u društvenim odnosima - nešto četvrto (Slunjski, 2001).

Često se dešava da vaspitač spontano individualizacije vaspitno-obrazovne aktivnosti u predškolskim ustanovama. Ipak, za adekvatnije prilagođavanje aktivnosti individualnim potrebama djece, potrebno je detaljno planiranje (Milić, 2016). Vaspitač na bazi posmatranja djece tokom rada u centrima interesovanja, kao i u slobodnim aktivnostima, nastoji da isplanira individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa. Osnovna namjena zapažanja i evidentiranja aktivnosti, kao i tvorevina djece predškolskog uzrasta trebala bi biti:

- osposobljavanje vaspitača za prikupljanje relevantnih podataka, koji mu mogu koristiti za izbor individualizovanih postupaka;
- razumno i znalačko diferenciranje onoga što ima vrijednost za upoznavanje pojedinog djeteta;
- evidentiranje vlastitih, pažljivo izabranih podsticaja i intervencija i njihovog efekta (Bašić i sar., 1994).

Da bi dobio što više informacija o djetetu, potrebno je da vaspitača razgovara sa njim. Putem razgovora vaspitač može doznati više o dječjim željama, očekivanjima, potrebama i interesovanjima. Vaspitač može podsticati razgovor pitanjima, nastojeći da ničim ne poremeti slobodu i neposrednost dječjih verbalnih izražavanja. Vaspitač će takođe nastojati da se svakom djetetu pruži prilika da uđe u govornu komunikaciju, ako to želi. Za razgovor sa grupom može se pripremiti podsjetnik sa pitanjima, koja će ipak ostati slobodna s mogućnošću njihovog prilagođavanja situaciji i dječjem razumijevanju (Bašić i sar., 1994). Nikako se bi trebalo isključiti mogućnost da se dio razgovora vodi prema dječjim pitanjima i pokazanom znatiželji, na šta će vaspitač odgovarati s onom iskrenošću i otvorenošću kakvu očekuje i od djece.

Smatra se da je za optimalno planiranje individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa potrebno da vaspitač spozna djetetovu zonu neposrednog razvoja i da vaspitno-obrazovne aktivnosti temelji u prostoru između onoga što djeca mogu samostalno savladati i onoga što mogu savladati uz pomoć vaspitača (Milić, 2016).

2.2. Realizacija individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa

Polazeći od realne pretpostavke da dijete izražava neposrednije sebe u slobodno kreiranim ili odabranim aktivnostima, vaspitaču se logično pitanje nameće kako pratiti dječje načine ostvarivanja slobodnih aktivnosti i okolnosti njihovog razvoja, ponašanja, odnosa, reakcija, a da pri tom izbjegne eventualno odvajanje forme od sadržaja, odnosno formalizam pisanja radi pisanja (Curtis & Carter, 2008).

Vaspitač može na kreativan način realizovati individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa. Sa djetetom se može raditi individualno. Pored individualnog rada, vaspitač može da organizuje grupni rad u kojem djeca mogu jedna drugom međusobno pomagati. Cilj rada u vrtiću jeste pružanje pomoći i podrške svakom djetetu kako bi ono u skladu sa svojim sposobnostima, potrebama i interesovanjima razvilo svoju ličnost u cjelini (Suzić i sar., 2000).

Bojažljivom, plašljivom, stidljivom djetetu, s očiglednim simptomima nesigurnosti, može se u igri u pomoći izvjesnim izlaženjem u susret na pola puta (pružiće mu se eventualno prva zamisao, koja će ga podstaknuti na njegov makar njegov minimalni dodatak toj zamisli). Vaspitač može dati ideju za građenje, likovno oblikovanje, za nešto što dijete može samo činiti, iz podsticaj da doda ponešto i svoga. Bitno je da u svim pokušajima ne pretvorimo dijete u jednostavnog izvršioca vaspitačevih ideja; inicijalnim ili dodatnim idejama, namjena je da utru i utvrde put dječjim samostalnim idejama (Kamenov, 1989).

Kao konsekvencija o specifičnostima primjene individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa, mogu se istaći neki elementi, važni za rad djece u centrima interesovanja, radi njihovog oplemenjivanja i obogaćivanja. U tim elementima vaspitač može i treba da pronađe zadatke i obaveze za svoje vlastito učešće i primjenu individualizacije u aktivnostima djece.

Intervencije kao izrazitiji pedagoški zahvati zavise od konkretizacije dječjih interesovanja, potreba i ideja, od prikazanih djelovanja na širokom području vaspitno-obrazovnih aktivnosti i informacijama o eventualnim uzrocima. One će se često odnositi na pojedinačno dijete da bi mu se pomoglo u prevladavanju teškoća vlastitog humanog oblikovanja, ali će nekada biti upućene i grupama radi skretanja sadržaja igara na područje poželjne socijalizacije i humanizacije (Hansen i sar., 2001).

Kao što je već naglašeno, djeca se međusobno razlikuju u stilu učenja, nivou motivacije, sposobnostima i sl. U skladu sa tim, potrebno je da vaspitač odgovori na individualne potrebe svakog djeteta. Za efikasniju realizaciju individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa, važno je planiranje. Uloga vaspitača je ne samo delikatna i složena, već u svojoj suštini stvaralačka. U živom i dinamičnom procesu vaspitno-obrazovnog rada vaspitač svakodnevno rješava pedagoške probleme u vezi s individualnim i grupnim pedagoškim situacijama (Slunjski, 2001). Suština ove stvaralačke djelatnosti je u otkrivanju uzajamnih odnosa između situacija i postupaka kojima se

one rješavaju. Zbog toga je rad vaspitača praćen stalnim posmatranjem i analizom ponašanja svakog djeteta (Bašić i sar., 1994). Praćenje novina i naučnih dostignuća daje njegovom stvaralaštvu podsticaje i sadržaje. Prema tome, vaspitač je i kreator vaspitno-obrazovnog procesa i u okviru tog procesa on djeluje kao vođa, savjetnik i saradnik.

2.3. Verifikacija procesa individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa

U verifikativnoj fazi procesa individualizacije vaspitno-obrazovnog rada vaspitači provjeravaju u kojoj mjeri su individualizovane aktivnosti uticale za razvoj potencijala i sposobnosti kod djece. Provjera se da li je određene individualizovane postupke potrebno mijenjati, odnosno dodatno usklađivati sa individualnim karakteristikama djece.

Na bazi evidenciranja ponašanja djece tokom vaspitno-obrazovnih, vaspitač dalje osmišljava aktivnosti koje najbolje odgovaraju prirodi djeteta i njegovog saznanja. Praćenje dječjeg razvoja i ponašanja omogućava vaspitaču da sistematizuje i uopšti svoje utiske i saznanja o djetetu, da uočava razvojne promjene koje se odigravaju kod njega, kao i zavisnost ovih promjena od vaspitno-obrazovnih uticaja koje vrši (Ljubetić, 2009). Pored toga, vaspitač može da sagleda svoju vaspitnu grupu cjelovito i razvrstanu u podgrupe, što je jedan od uslova da adekvatnije odmjerava, planira, obavlja i ocjenjuje uspjehnost svog odgovornog posla.

Vaspitno-obrazovni rad kao djelovanje na dijete podrazumijeva i sagledavanje posljedica toga djelovanja, odnosno, procjenjivanje njegovih efekata (Ljubtić, 2009). Bez povratnih informacija o tome kako se ono što čini odrazilo na djecu, neizbježna su lutanja, pa i grubi promašaji. One pomažu vaspitaču da upozna kako opšte osobine svakog djeteta u vaspitnoj grupi, tako i njegova posebna obilježja, da usklađuje svoje postupke sa potrebama djece za učestvovanje u vaspitno-obrazovnom procesu, da koriguje svoj proces kada zapazi njegove nedostatke, kao i da djeluje sa više sigurnosti kada uočava pozitivne rezultate.

3. ULOGA VASPITAČA U INDIVIDUALIZACIJI VASPITNO-OBRAZOVNOG PROCESA U PREDŠKOLSKOJ USTANOVI

Uloga vaspitača u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove je mnogostruka. Vaspitač je kreator i realizator vaspitno-obrazovnog procesa u praksi predškolske ustanove. Iako je vaspitač kreator vaspitno-obrazovnog rada u predškolskoj ustanovi, smatramo da su i djeca koautori tog procesa. Shodno tome, u planiranju individualizovanih aktivnosti, djeca treba da budu uključena na najvećem mogućem nivou.

Kada je riječ o samom postupku individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa, izdvajamo sljedeće uloge vaspitača:

- praćenje napredovanja djeteta u vaspitnoj grupi;
- poznavanje temperamenta djeteta;
- poznavanje stila učenja djeteta;
- uslađivanje individualnih uputstava sa osobinama djece i nivoom kognitivnog razvoja;
- saradnju sa roditeljima u cilju dobijanja što više informacija o samom djetetu;
- stručna priprema vaspitača za realizaciju individualizovanog vaspitno-obrazovnog rada (poznavanje sadržaja koji se djeci prezentuju, prilagođavanje postupaka uzrastu i razvojnom nivou);
- pedagoška priprema vaspitača (izbor metoda i strategija za rad);
- materijalno-tehnička priprema vaspitača (uređenje radnog ambijenta, pripremanje materijala za rad) itd.

Na bazi našeg iskustva, naveli smo same neke uloge vaspitača u procesu individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa. Treba naglastiti da je adekvatno praćenje dječjeg razvoja baza za individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa (Rajčević, 2020). Naime, praćenje dječjeg razvoja, koje vrši vaspitač u svojoj grupi razlikuje se od objektivnih dijagnoza testovima i drugim instrumentima, čije norme obično predstavljaju prosječne vrijednosti dobijene statističkom obradom podataka o mnoštvu djece određenog uzrasta, poređenjem djece između sebe, ili jednog djeteta sa prosjekom svoga uzrasta, što predstavlja i kriterijume za vrednovanje (Mojić, 2014). Vaspitač, u prvom redu, uzima za kriterijum napredovanje svakog djeteta u

odnosu na njegove mogućnosti, a tek poslije toga i uzrasne norme utvrđene psihološkim i pedagoškim istraživanjima, imajući u vidu da su odstupanja od prosjeka normalna pojava, kao i da svako dijete napreduje različitim tempom (Mojić, 2014). Prema tome, norme su samo orijentacija za sagledavanje napredovanja u različitim postignućima, čiji je redosljed uglavnom nepromjenljiv, ali ih ne treba shvatiti kao zadatke koje treba ostvarivati na jedan direktan način, niti odstupanje od njih smatrati kao pouzdan dokaz dječjeg zaostajanja (Kamenov, 2008). One mogu dati samo neke indicije o razvojnim osobenostima koje treba provjeravati objektivnim mjerilima i to treba da rade stručnjaci, pedagozi, psiholozi ili eventualno specijalisti za djecu sa smetnjama u razvoju.

3.1. Tendencije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove

Evidentno je da postoje brojne mogućnosti za individualizaciju u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Individualizacija postupaka posebno dolazi do izražaja u individualnim i grupnim vaspitno-obrazovnim aktivnostima.

Kroz brojne vaspitno-obrazovne aktivnosti (aktivnosti u centrima interesovanja, slobodne aktivnosti) vaspitač može da individualizuje postupke, te na taj način utiče na dječje aktivnosti. Da bi uticao na dječje aktivnosti i pojačao razvojne i sazajne efekte, vaspitač može da postavlja pitanja, da preporučuje načine djelovanja, da opisuje riječima ono što se događa i podstiče djecu da to čine, da daje objašnjenja i odgovore na pitanja, kao i da pomaže djeci u obavljanju pojedinih postupaka prilikom ispitivanja i eksperimentisanja pripremljenim materijalom (Bašić i sar., 1994).

Putem individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu, vaspitač dijete podržava u svemu što je kod njega pozitivno i što ima razvojnu perspektivu. Vaspitač podstiče dijete da istraje u aktivnostima za koje se opredijelilo, pomaže mu da nađe odgovore na pitanja koja ga zanimaju, sa odobravanjem se odnosi prema produktima njegovog izražavanja i ohrabruje ga u trenucima kada naiđe na teškoće ili posumnja u svoje mogućnosti da ih rješava (Rajčević, 2020).

Iako vaspitač planira individualizaciju vaspitno-obrazovnog procesa, potrebno je konstatovati da je rad u vaspitnoj grupi fleksibilan i spontan. Individualizacija se često događa spontano, tokom interakcije sa djecom, a pažljivo planiranje je od suštinskog značaja za efikasnu individualizaciju (Bakovljević, 1992). Važan način na koji vaspitači vaspitno-obrazovni proces planiraju individualizovano je korišćenje *ciklusa podučavanja sa spregom* (Đorđević, 1985). Ovaj proces obuhvata posmatranje djece, analiziranje tog posmatranja, postavljanje ciljeva za djecu, realizacija programa na način koji pomaže djeci da ostvare sopstvene ciljeve i posmatranje efekata programa na postignuća ciljeva (Đorđević, 1985). Ako se ciljevi ostvare, postavljaju se novi ciljevi. Ako se ciljevi ne ostvare, plan aktivnosti se popravljja. Ponekad se ovaj ciklus događa neformalno i brzo, a ponekad formalno i poslije dugog vremenskog perioda. Na primjer, vaspitač posmatra dijete koje se trudi da dohvati knjigu sa visoke police. Potom analizira situaciju i odlučuje da pomogne djetetu postavljajući pitanja kao što su: „Šta možeš da pronađeš u svojoj okolini da bi postao viši?” Vaspitač posmatra kako dijete uzima stolicu i penje se na nju da bi dohvatilo knjigu. On bilježi da bi pratio da li će sljedeći put dijete uzeti stolicu kada bude poželjelo nešto van svog domašaja, bez podsticanja odraslih. Ovo je primjer ciklusa koji se odvija neformalno i brzo.

Sljedeći primjer ciklusa koji se odvija formalno i tokom dužeg vremenskog perioda. Vaspitač vidi da dijete ima teškoće u sklapanju prijateljstva i povezivanju sa drugom djecom. Dijete se često igra samo sa sobom. Kao rezultat vaspitačeve analize (dobijene kroz razgovor sa porodicom djeteta, posmatranjem djeteta u raznim situacijama), on odlučuje da ovo dijete treba da nauči neke osnovne socijalne vještine, podržava ga i ohrabruje u tome (Đorđević, 1985). Ova situacija prije podrazumijeva nedostatak neke vještine, nego jedan emocionalni ili psihološki problem. Poslije nekoliko mjeseci, vaspitač nalazi prirodne mogućnosti da nauči dijete kako da uđe u igru i poziva drugu djecu da se igraju (kao što je predlaganje nekih riječi i fraza koje dijete može da koristi). Postepeno dijete počinje da se igra sa drugom djecom i poslije tri mjeseca sklapa jedno blisko prijateljstvo. Ciklus podučavanja sa povratnom spregom je završen, a za to je bilo potrebno nekoliko mjeseci.

3.2. Primjena individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti

Centri interesovanja koji su zastupljeni u crnogorskom predškolskom institucionalnom ambijentu predstavljaju odličnu mogućnost za primjenu individualizacije. U ovim centrima do izražaja dolaze dječje sposobnosti i potencijali. Djeci treba ponuditi da izaberu aktivnost koju žele. Neka od njih će se opredijeliti odmah, čim ugledaju nešto što ih privlači, dok je drugoj potrebno više vremena da razledaju prije nego što odluče (Hansen i sar., 2001). Takođe, ima djece koju je potrebno usmjeriti i uvesti u aktivnost, prije nego što se odluče da samostalno nastave ono što su započela zajedno sa vaspitačem. Kada se zapazi da duže oklijevaju, njima je čak moguće ponuditi neki određen materijal uz pitanje da li bi htjela pokušati njime da se igraju.

I pored toga što je djeci omogućeno da biraju sadržaje aktivnosti kojima će se baviti i po mogućnosti određuju njihovo trajanje, uloga vaspitača nije umanjena. Djeca mu se vrlo rado obraćaju za savjet i žele da pokažu rezultat svoje aktivnosti; ponekada je to njihovo prisustvo nužno da bi se izbjegao ili izgladio konflikt (Kamenov, 1989). Djecu treba podstaći i usmjeriti u procesu aktivnosti, a neku zainteresovati nečim novim kada je evidentno da su iscrpila sve mogućnosti onoga čime se trenutno bave. Nova interesovanja će se razvijati tako što će djeci ukazivati na zanimljive aspekte neke pojave, na probleme koji se javljaju ili detalje koji su izmakli njihovoj pažnji.

Izgrađivanje fleksibilnosti tokom vođenja jedne aktivnosti je jedan od efikasnih metoda planiranja individualizacije vaspitno-obrazovnog rada (Milić, 2016). Na primjer, likovna aktivnost – pravljenje pečuraka od plastelina, mogla bi da se realizuje tako da djeca imaju priliku da prethodno pogledaju brojne slike različitih pečuraka. Takođe, može da im se ponudi raznobojni plastelin i tempera, kao i drugi materijali, alati za rezanje i oblikovanje itd. Vaspitač bi tada mogao da sjedne sa malom grupom djece i pomogne onima koji imaju problem kako da počnu. On može da pomogne dajući prijedlohe naglas, ohrabrivanjem neke djece, kao i pružanjem pomoći u fizičkom smislu onoj djeci kojoj je to potrebno. Djeca sa izraženijim sposobnostima mogu da naprave mnogo pečuraka i da ih dotjeruju koliko žele. Vaspitač bi u tom slučaju bio spreman da i ovu djecu podstiče. Na primjer, on bi mogao da pomogne nekoj djeci da

naprave korpu u koju bi stavljali svoje pečurke ili da naprave posebnu izložbu svojih pečuraka obilježenih po tipovima.

Likovna aktivnost sa pečurkama, koja je prethodno opisana, takođe, ilustruje još jedan aspekt planirane individualizacije: pažljiva selekcija materijala. Većina materijala, koji se koriste u vaspitno-obrazovnom procesu, trebalo bi da budu fleksibilni i da obuhvataju lepezu od laganih do teških (ili jednostavnih do složenih). Ova raznolikost predstavlja najbolju priliku za individualizovan pristup, obzirom da je prilika za učenje ugrađena u same materijale. Materijali kao što su plastelin, tijesto za igranje, pijesak su vrlo fleksibilni i omogućavaju djeci da ih upotrebljavaju na različitim nivoima i stepenima prefinjenosti (Montesori, 2016). Manje fleksibilni materijali, kao što su društvene igre i slagalice, mogu da se učine fleksibilnijim, ako omogućimo da svaka radna soba ima različite materijale poredane od jednostavnih do složenih.

Od mnogih načina na koje vaspitači mogu da pomognu djeci, pojedinačno u njihovom razvoju, možda je najefikasniji način tzv. „građenje skele” (Koplević, 2023). Ova ideja je razvijena iz koncepta L.Vigotskog, da vaspitači treba da svoje podučavanje usmjeravaju u zonu narednog razvoja djece ili oblast koja se nalazi između onoga što djeca mogu i onoga što mogu da urade uz tuđu pomoć. „Građenje skele” jednostavno znači da vaspitač objezbjeduje mali podsticaj djetetu pomažući mu da nešto uradi (na malo dubljem i kompleksnijem nivou nego što je njegovo aktuelno funkcionisanje) (Koplević, 2023).

3.3. Timski rad vaspitača u svrhu planiranja i realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa

Timski rad vaspitača podrazumijeva njihovu težnju da ostvare postavljene ciljeve. Takođe, timski rad vaspitača je interaktivan proces koji stvara uslove da vaspitači na bazi svog iskustva, mišljenja i ideja zajednički ostvaruju ciljeve u vaspitno-obrazovnom procesu. Da bi se vaspitači na što objektivniji način planirali i realizovali individualizovani vaspitno-obrazovni proces, potrebna je njihova intenzivna komunikacija, dijeljenje zaduženja i zajedničko

prevazilaženje potencijalnih problema i prepreka na koje mogu naići prilikom pripreme za izvođenje rada.

Timske aktivnosti vaspitača u kontekstu planiranja i realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa mogu uključivati sljedeće funkcije:

- dijeljenje radnog ambijenta;
- planiranje vaspitno-obrazovnog procesa;
- zajednička realizacija individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa;
- definisanje istih pravila za vaspitnu grupu;
- razmjena didaktičkog materijala;
- zajednička procjena efekata timskog rada u planiranju i realizaciji individualizovanog vaspitno-obrazovnog rada (Đukić i Španović, 2008).

Formiranje optimalnog tima vaspitača u svrhu planiranja i realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog rada je proces, a da bi se na adekvatan način formirao, potrebno je analizirati i uvažiti sposobnosti svakog vaspitača. Na uspjeh timskog rada vaspitača utiču sljedeći faktori:

- individualni faktori (sposobnosti komunikacije, lične preferencije i stavovi prema timskom radu;
- grupni faktori (shvatanje procesa timskog rada – uloge i pravila;
- fizički uslovi – stepen zastupljenosti i podrške radu u timu na nivou predškolske ustanove (Đukić i Španović, 2008).

3.4. Poteškoće u primjeni individualizacije

U planiranju i realizaciji individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa mogu se pojaviti određene poteškoće. Sagledavanjem aktuelne vaspitno-obrazovne prakse u predškolskim ustanovama, primjetne su neke poteškoće koje mogu uticati na primjenu individualizacije. Neke od poteškoća koje se potencijalno mogu pojaviti u primjeni individualizacije su:

- prekobrojne grupe u pojedinim vaspitnim jedinicama;
- nedostatak didaktičkih materijala i sredstava za primjenu individualizacije;
- nedovoljni prostorni kapaciteti.

Prekobrojne grupe predstavljaju jednu od primarnih poteškoća u primjeni individualizacije. Vaspitači koji izvode vaspitno-obrazovni proces u vaspitnim grupama u kojima je upisano oko 40-oro djece, imaju veoma malo mogućnosti da primijene individualizaciju. Nedostatak raznovrsnih materijala i sredstava za rad može, takođe, predstavljati poteškoću u primjeni individualizacije (Prodanović i Ničković, 1984).

Ipak, treba naglasiti da kreativan, inovativan i stručan vaspitač može na efikasan način da prebrodi navedene poteškoće i to kroz kontinuiranu saradnju i komunikaciju sa roditeljima i svim akterima koji na neposredan način utiču na proces vaspitanja i obrazovanja djece predškolskog uzrasta.

3.5. Prethodna istraživanja

Glavno obilježje individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa je samostalni rad. Proces učenja odvija se u skladu sa individualnim karakteristikama djeteta. Djeca imaju priliku da rješavaju zadatke različitog nivoa složenosti (Šakotić, 2016). U individualizovanom vaspitno-obrazovnom procesu je sve individualizovano, osim vaspitno-obrazovnih ciljeva koji su isti za sve (Sučević, Sakač i Bulatović, 2013).

Planiranje individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa ima za osnovu dječje sposobnosti i interesovanja. Na koji način će se izvoditi individualizovani vaspitno-obrazovni proces u velikoj mjeri zavisi od samog vaspitača i stepena njegove angažovanosti (Ignjatov-Popović, 2019). Tokom realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa djeca treba da budu intrinzično motivisana za sticanje novih znanja. Dječja aktivnost treba da dođe do svog punog izražaja (Kamenov, 1983).

U cilju optimalnije realizacije individualizovanog vaspitno-obrazovnog rada, centri interesovanja u radnoj sobi treba da budu opremljeni razvojno podsticajnim didaktičkim

igračkama i pomagalicama, koji će stimulirati dječju pažnju i podsticati na aktivnost (Milić, 2016). Po mišljenju Marije Montessori (Montessori, 2016) djeci predškolskog uzrasta treba pružiti mogućnost izbora. Radni ambijent koji okružuje dijete treba da stvara uslove za nesmetano učešće djece u istraživačkim i otkrivačkim aktivnostima (Šain, 2016 i Čarapić).

U stručnoj i naučnoj literaturi nalazimo zanimljiva istraživanja koja se bave realizacijom vaspitno-obrazovnog procesa u predškolskim ustanovama. Pojedini autori (Mišković, 2014) su realizovali istraživanje u svrhu dobijanja podataka o svakodnevnoj vaspitno-obrazovnoj praksi u predškolskim ustanovama iz vizure djece. U istraživanju je primijenjena istraživačka tehnika intervjuisanja i posmatranja. Uzorak istraživanja su bila četiri vaspitača i 16-oro djece predškolskog uzrasta. Dobijeni rezultati su pokazali da djeca aktivno participiraju u aktivnostima, te da imaju razvijenu sliku porodičnog i predškolskog okruženja. Interesantno je navesti rezultate istraživanja (Pavlović-Breneselović, 2015) koje je realizovano u cilju utvrđivanja dječjih mišljenja o predškolskoj ustanovi. Navedeno istraživanje je realizovano na uzorku od 300 djece predškolskog uzrasta. Dobijeni rezultati pokazuju da je jedan od motiva zbog kojeg djeca pohađaju vrtić učenje novih sadržaja. Autorka smatra da ovakvi odgovori djece ilustruju poruke koje djeca dobijaju od svojih roditelja.

Neki autori (Maljković, Vukobrat, Radaković i Petrović, 2017) su realizovali istraživanje na uzorku od 300 vaspitača, a u cilju dobijanja podataka o značaju realizacije integrisanog vaspitno-obrazovnog procesa. Rezultati istraživanja pokazuju da vaspitači naglašavaju važnosti primjene integrisanog pristupa u radu sa djecom predškolskog uzrasta. Takođe, rezultati pokazuju da je potrebno stručno usavršavanje vaspitača iz domena primjene integrisanog vaspitno-obrazovnog procesa.

Pojedini autori (Katavić, 2019) su realizovali istraživanje u dvije vaspitne grupe. U istraživanju je primijenjena istraživačka tehnika posmatranja. Dobijeni rezultati pokazuju da su aktivnosti na otvorenom nedovoljno zastupljene u predškolskim ustanovama, te da dvorište ovih ustanova ne sadrži potreban broj rekvizita za nesmetanu igru.

II ISTRAŽIVAČKI DIO

1.1. Predmet istraživanja

Djeca predškolskog uzrasta se razlikuju po mnogim karakteristikama (stil učenja, temperament, interesovanja, potrebe). Smatra se da individualizacija u praksi predškolskih ustanova može da na adekvatan način odgovori na individualne potrebe djece predškolskog uzrasta.

Uvažavanje djeteta, njegovih sposobnosti, interesovanja, potreba i želja jeste odgovoran zadatak za svakog vaspitača (Milić, 2016), koji nastoji na metodički adekvatan način realizuje vaspitno-obrazovni proces u predškolskim ustanovama.

Predmet našeg istraživanja je sagledavanje i procjenjivanje procesa individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova.

1.2. Cilj i zadaci istraživanja

Cilj istraživanja glasi: Utvrditi način na koji se u aktuelnom institucionalnom ambijentu predškolskih ustanova primjenjuje individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu.

Istraživački zadaci:

- Utvrditi na koji način vaspitači planiraju primjenu principa individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova.
- Utvrditi koje vaspitno-obrazovne aktivnosti vaspitači individualizuju u institucionalnom ambijentu predškolske ustanove.
- Utvrditi da li vaspitači sarađuju u cilju kvalitetnije primjene principa individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove.
- Utvrditi da li su vaspitači stekli odgovarajuće kompetencije za primjenu principa individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove.

1.3. Istraživačke hipoteze

U skladu sa ciljem istraživanja, **glavnu** hipotezu možemo definisati na sljedeći način:

Pretpostavljamo da se u aktuelnom institucionalnom ambijentu predškolskih ustanova primjenjuje individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu putem primjene različitih oblika i metodskih strategija u radu sa djecom.

Sporedne hipoteze su:

- Pretpostavlja se da vaspitači planiraju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova na način koji je baziran na uvažavanju individualnih karakteristika (stilovi učenja, potrebe, interesovanja, temperament) djece predškolskog uzrasta.
- Pretpostavlja se da vaspitači individualizaciju primjenjuju kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice).
- Pretpostavlja se da vaspitači timski planiraju aktivnosti u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove.
- Pretpostavlja se da su vaspitači stekli odgovarajuće kompetencije za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove tokom inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja.

1.4. Metod istraživanja

U istraživanju smo primijenili anketni upitnik i grupni intervju kao instrumente za dobijanje podataka od vaspitača. Anketni upitnik sadrži 20 pitanja, od čega su prva tri vezana za demografske karakteristike uzorka. Grupni intervju sadrži tri fokus polja, koja su direktno vezana za provjeru istraživačkih hipoteza. Prije same realizacije istraživanja, ispitanici su upoznati sa ciljem i značajem istog.

1.5. Uzorak ispitanika

Istraživanje je realizovano na uzorku od 150 vaspitača iz Podgorice i Nikšića. Uzorak istraživanja predstavljen je u tabeli 1.

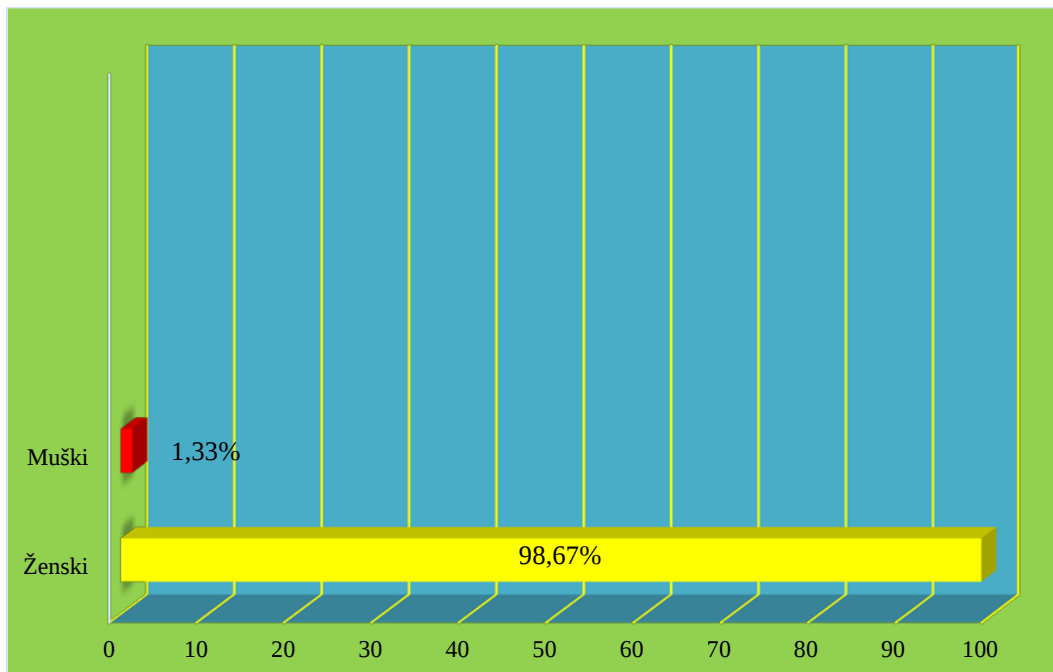
Tabela 1 – Uzorak ispitanika

Opština	Naziv predškolske ustanove	Broj vaspitača
Podgorica	JPU „Đina Vrbica”	66
Podgorica	JPU „Ljubica Popović”	51
Nikšić	JPU „Dragan Kovačević”	33
Ukupno	3	150

2. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

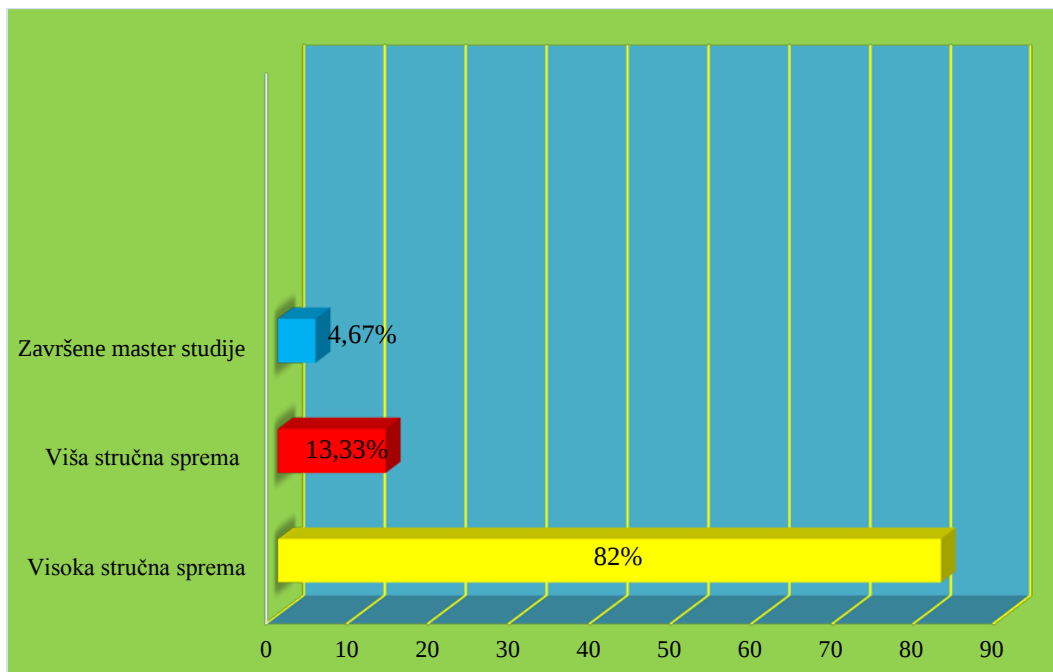
2.1. Rezultati istraživanja dobijeni anketiranjem vaspitača

Histogram 1: Polna struktura uzorka



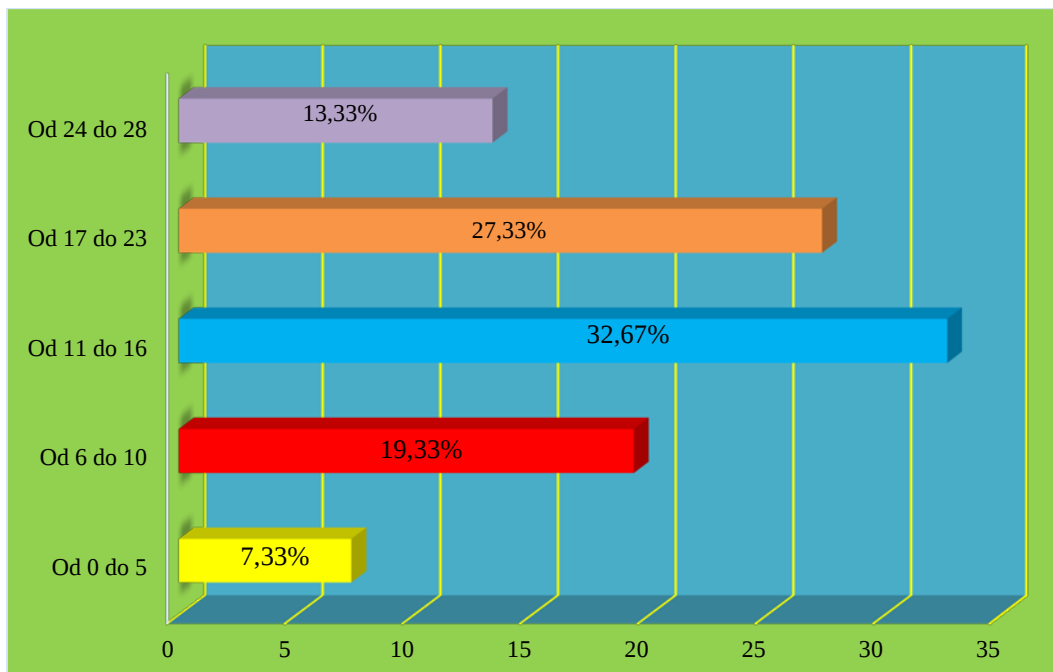
U istraživanje je 98,67% vaspitača ženskog pola, a 1,33% vaspitača muškog pola. Sasvim je izvjesno da se za vaspitačku profesiju u većoj mjeri opredjeljuju žene u odnosu na muškarce.

Histogram 2: Stručna sprema ispitanika



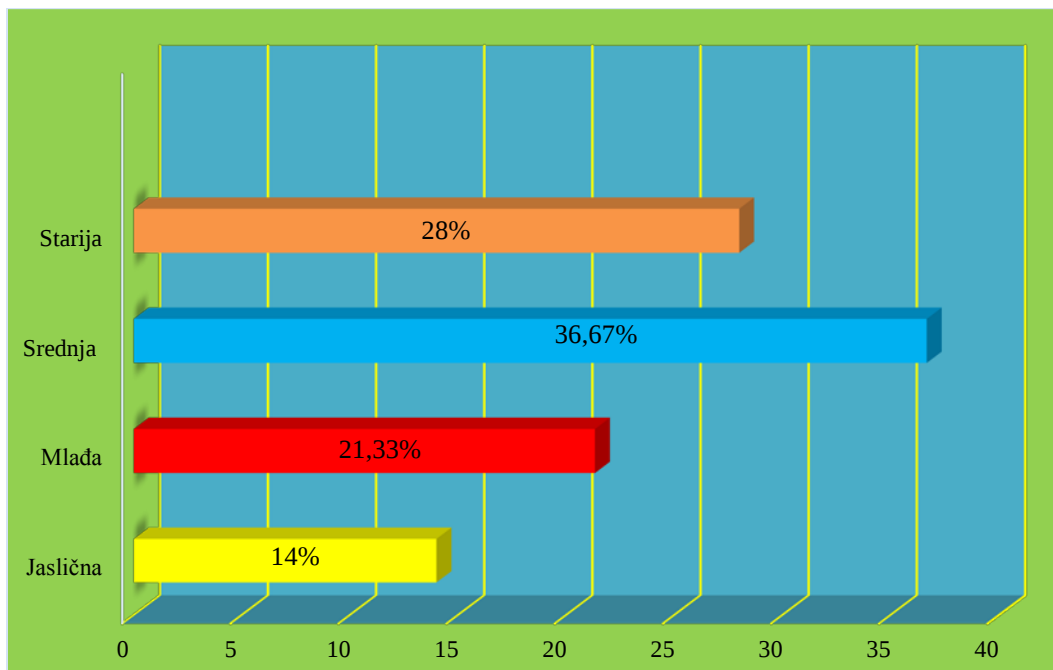
U histogramu 2 prikazana je stručna sprema ispitanika. Najveći procenat vaspitača ima visoku stručnu spremu. Ukupno 13,33% vaspitača ima višu stručnu spremu, a 4,67% vaspitača ima završene master studije.

Histogram 3: Godine radnog staža ispitanika



Dobijeni rezultati pokazuju da 7,33% vaspitača ima od 0 do 5 godina radnog staža. Ukupno 19,33% vaspitača ima od 6 do 10 godina radnog staža, 32,67% vaspitača ima od 11 do 16 godina radnog staža, 27,33% vaspitača ima od 17 do 23 godine radnog staža, a 13,33% vaspitača ima od 24 do 28 godina radnog staža.

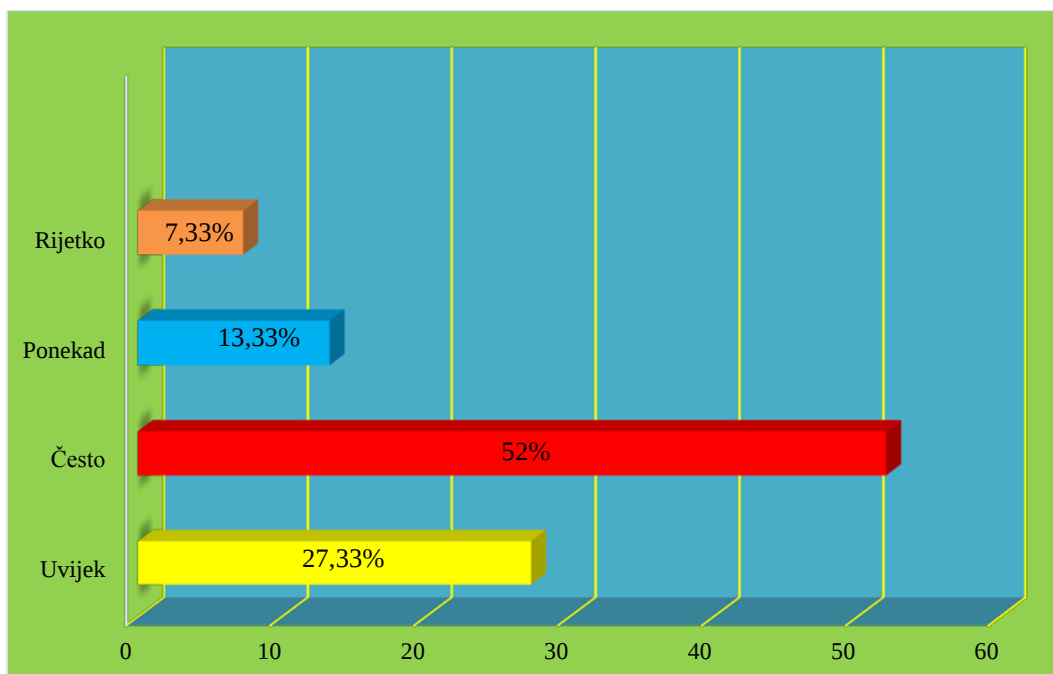
Histogram 4: Vaspitna grupa u kojoj vaspitači izvode vaspitno-obrazovni rad



Dobijeni rezultati pokazuju da 14% vaspitača uključenih u naše istraživanje izvodi vaspitno-obrazovni rad u jasličnoj grupi. Ukupno 21,33% vaspitača vaspitno-obrazovni rad realizuje u mlađoj vaspitnoj grupi, 36,67% u srednjoj vaspitnoj grupi, a 28% u starijoj vaspitnoj grupi.

U naše istraživanje su uključeni vaspitači koji realizuju vaspitno-obrazovni proces u raznovrsnim vaspitnim grupama, pa možemo očekivati da ćemo dobiti što detaljnije podatke.

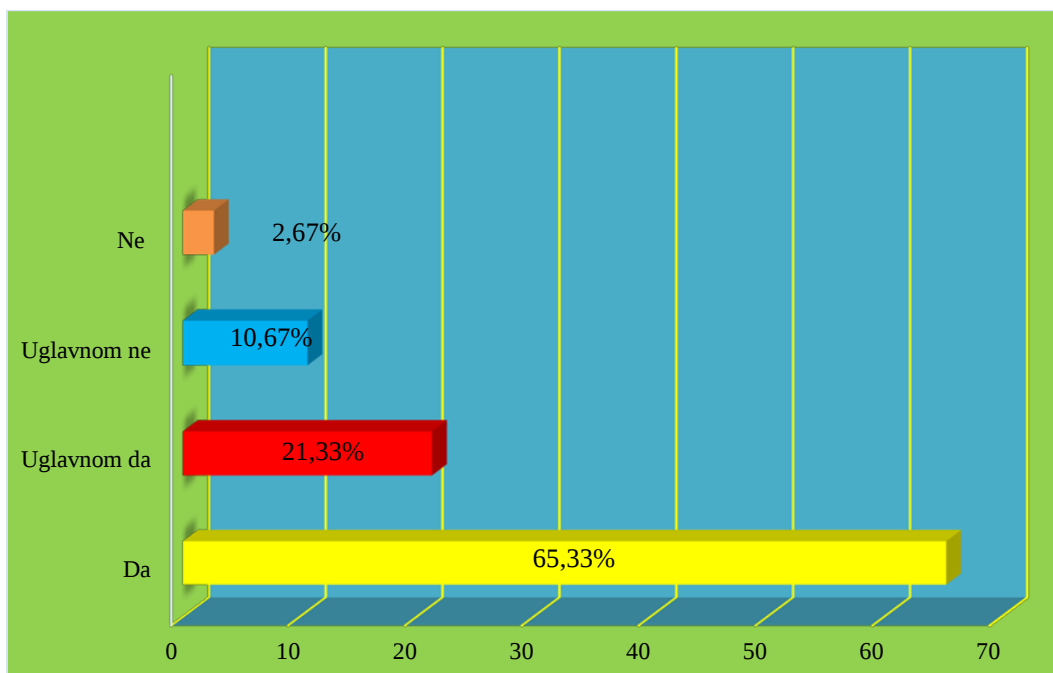
Histogram 5: Učestalost primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova



Dobijeni rezultati pokazuju da 27,33% vaspitača uvijek primjenjuje individualizaciju u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova. Ukupno 52% vaspitača često primjenjuje individualizaciju, 13,33% vaspitača ponekad primjenjuje individualizaciju. Svega 7,33% vaspitača rijetko kada primjenjuje individualizaciju u vaspitno-obrazovnom procesu. Vaspitači pomno prate interesovanja djece, te na bazi toga planiraju primjenu principa individualizacije.

Da većina anketiranih vaspitača često primjenjuje individualizaciju, možemo povezati sa činjenicom da je vaspitno-obrazovni rad u praksi predškolskih ustanova fleksibilan, te da ima mnoštvo prilika u kojima se može izaći u susret individualnim potrebama i interesovanjima djece.

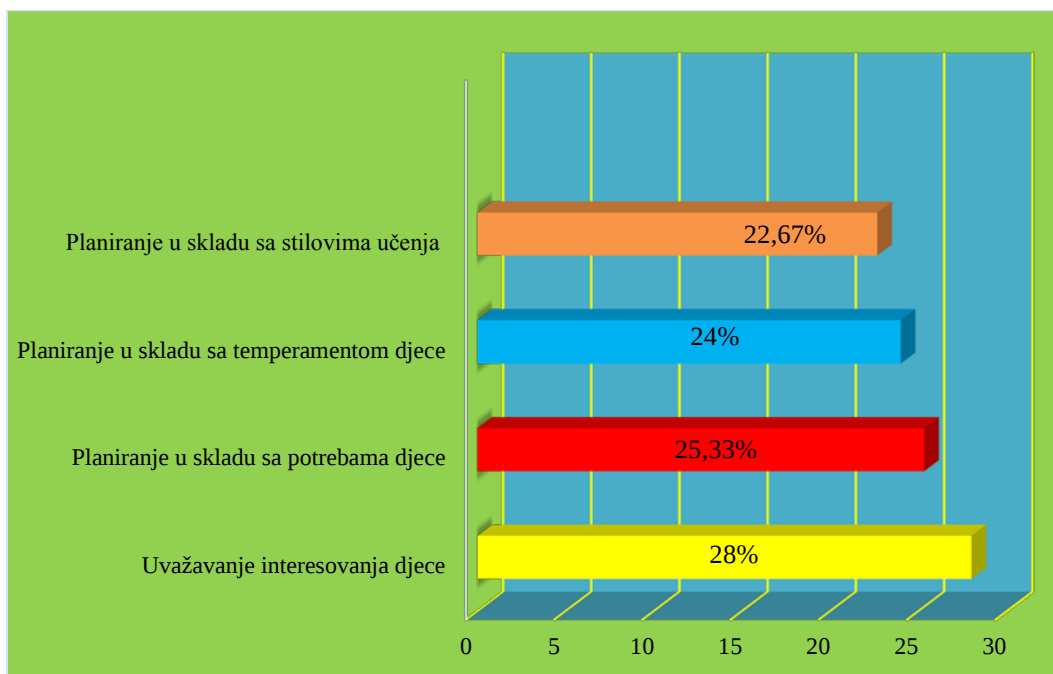
Histogram 6: Uvažavanje individualnih razlika kod djece prilikom realizacije vaspitno-obrazovnog rada



Rezultati u histogramu 6 pokazuju da većina vaspitača (65,33%) uvažava individualne razlike djece prilikom realizacije vaspitno-obrazovnog rada. Ukupno 21,33% vaspitača uglavnom uvažava individualne razlike djece tokom realizacije vaspitno-obrazovnog rada.

Da većina vaspitača uvažava individualne razlike djece u vaspitno-obrazovnom procesu, možemo povezati sa činjenicom da su vaspitači svjesni značaja usklađivanja rada sa svim onim što jedno dijete odlikuje (stil učenja, temperament itd.).

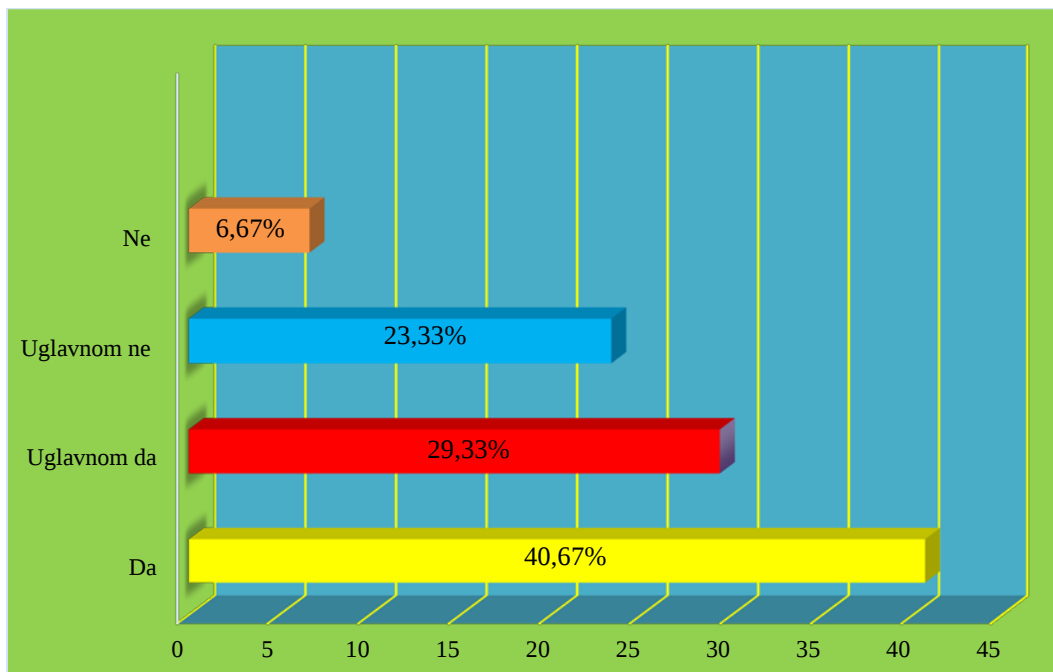
Histogram 7: Način na koji vaspitači planiraju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova



Pitanje je bilo otvorenog tipa, a vaspitači su imali mogućnost da navedu na koji način planiraju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova. Poslije sumiranja odgovora vaspitača, dolazi se do saznanja da se planiranje u predškolskoj ustanovi bazira na stilovima učenja, temperamentom, potrebama i interesovanjima djece.

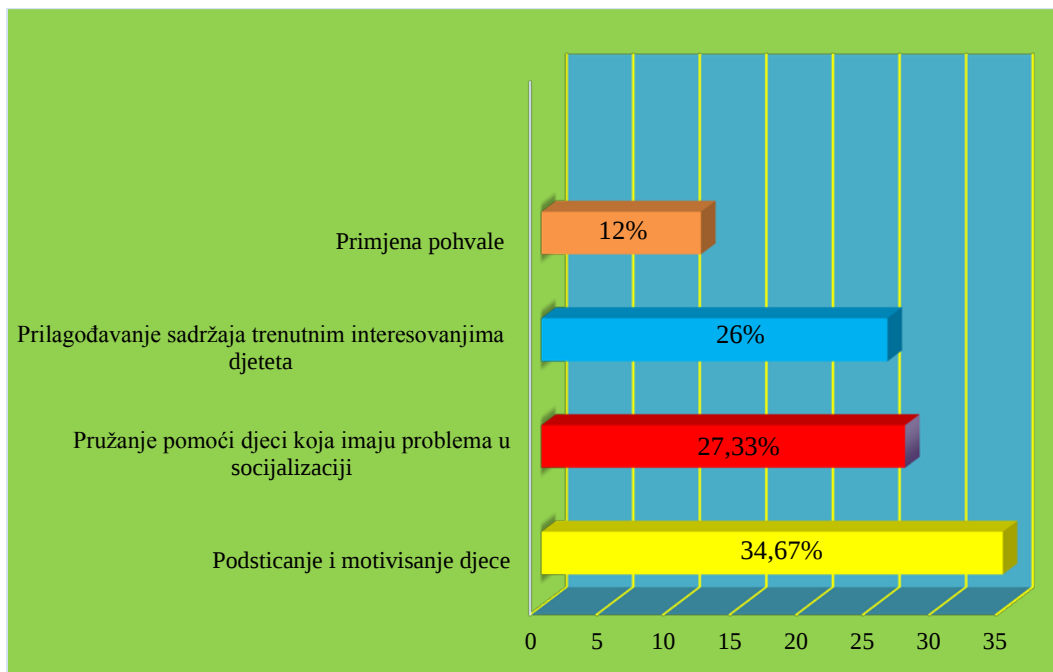
Na bazi dobijenih rezultata, konstatujemo da vaspitači prilikom planiranja vaspitno-obrazovnog procesa uzimaju u obzir individualne karakteristike svakog djeteta.

Histogram 8: Vođenje evidencije o individualnim karakteristikama djece u cilju primjene individualizacije



Dobijeni rezultati pokazuju da 40,67% vaspitača vodi evidenciju o individualnim karakteristikama djece u cilju primjene individualizacije. Navedeno uglavnom radi 29,33% vaspitača. Ukupno 23,33% vaspitača ne smatra značajnim vođenje evidencije o individualnim karakteristikama djece u cilju primjene individualizacije. U vrtićima vaspitači često imaju pedagošku dokumentaciju u kojoj upisuju zapažanja o djetetu, koja su nastala na bazi opservacije djece kako u slobodnim aktivnostima, tako i tokom igre djeteta u okviru centara interesovanja.

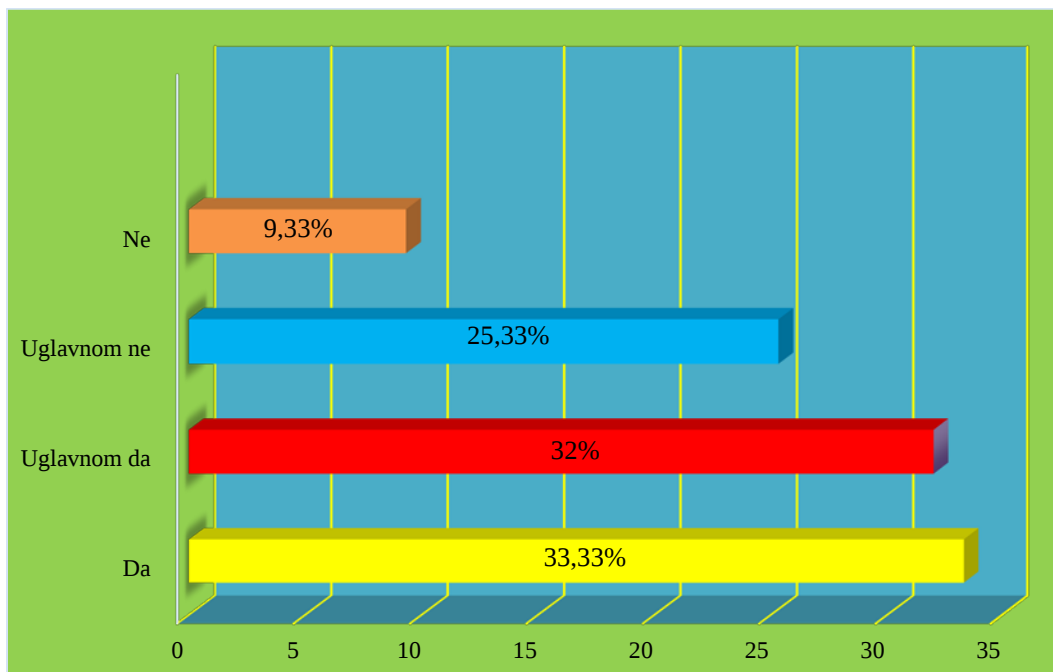
Histogram 9: Način pružanje podrške djetetu u individualizovanom vaspitno-obrazovnom radu



Vaspitači su imali mogućnost da navedu način na koji pružaju podršku djetetu u individualizovanom vaspitno-obrazovnom radu. Poslije sumiranja odgovora, dolazimo do saznanja da vaspitači podstiču i motivišu djecu, pružaju pomoć djeci koja imaju problema u socijalizaciji, prilagođavaju sadržaje trenutnim interesovanjima djece i primjenjuju pohvale. Vaspitači svakom djetetu pristupaju sa mnogo empatije i razumijevanja.

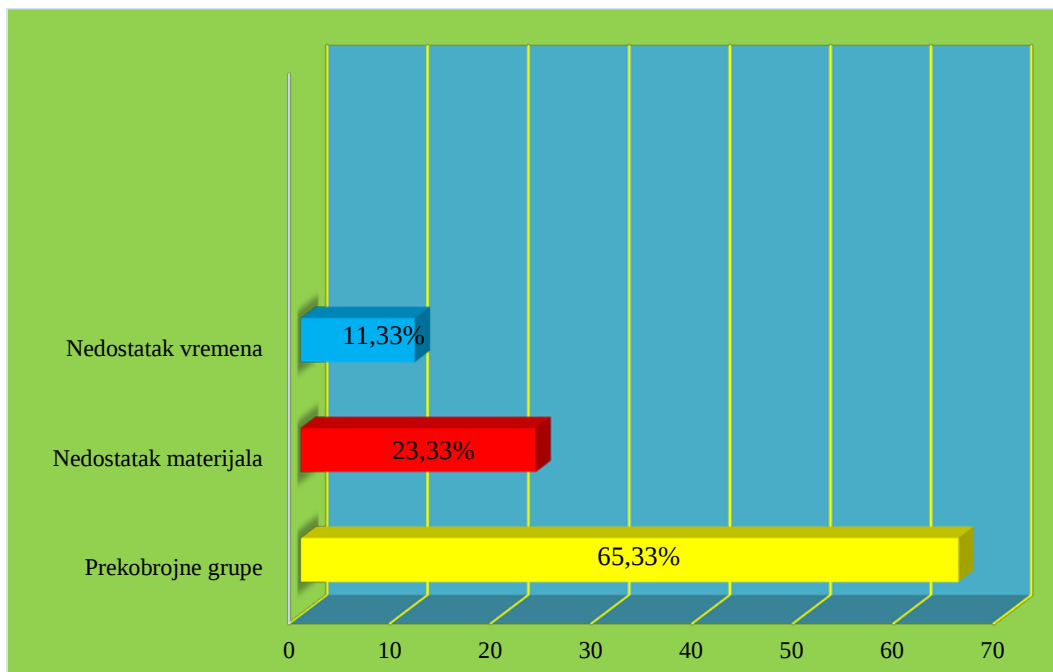
Na osnovu dobjenih rezultata, konstatujemo da vaspitači na adekvatan način pristupaju procesu pružanja podrške djetetu u individualizovanom vaspitno-obrazovnom radu.

Histogram 10: Mogućnosti primjene individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti



Dobijeni rezultati pokazuju da 33,33% vaspitača smatra da postoje mogućnosti za primjenu individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti. Sa navedenim se uglavnom složilo 32% vaspitača. Pojedini vaspitači (25,33%) uglavnom se nijesu složili da postoje mogućnosti za primjenu individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti. Svega 9,33% vaspitača ne smatra da postoje mogućnosti primjene individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti. Individualizacija se može sprovoditi kroz razne aktivnosti, kao što su slobodne aktivnosti, grupne aktivnosti i aktivnosti u okviru centara interesovanja.

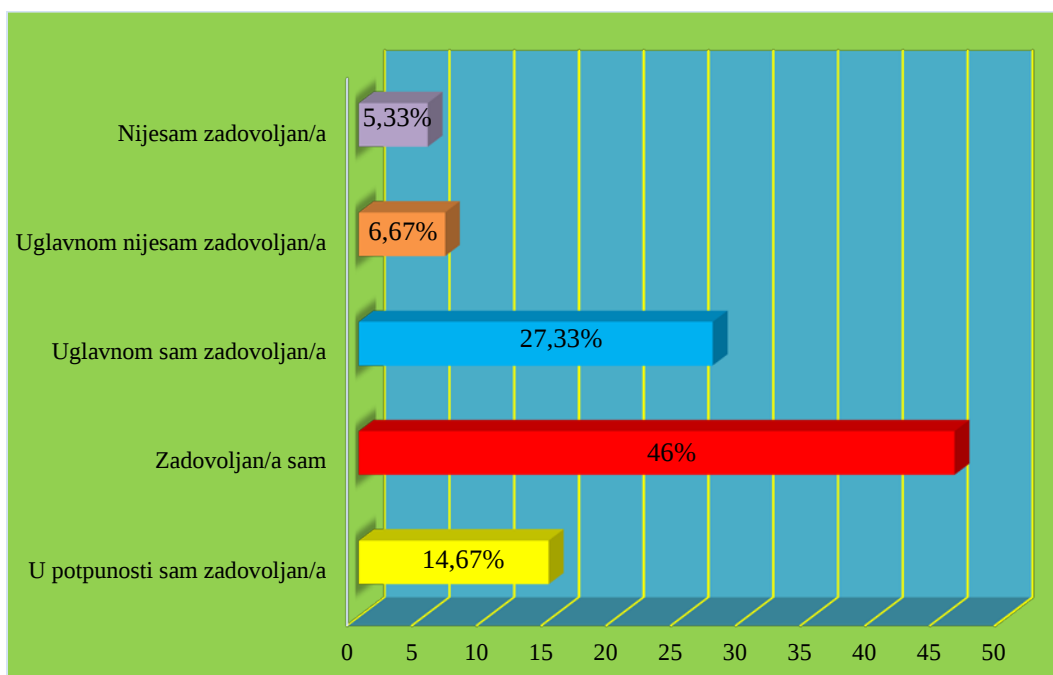
Histogram 11: Poteškoće u primjeni individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti



Pitanje je otvorenog tipa, a vaspitači su imali mogućnost da navede sa kojima poteškoćama se susreću prilikom primjene individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti. Poslije sumiranja dobijenih odgovora, dolazi se do saznanja da se vaspitači u primjeni individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti susreću sa sljedećim poteškoćama: prekobrojne grupe, nedostatak materijala i nedostatak vremena.

Na osnovu dobijenih odgovora, konstatujemo da vaspitači zbog prekobrojnih grupa nekada nemaju dovoljno vremena da primijene individualizaciju.

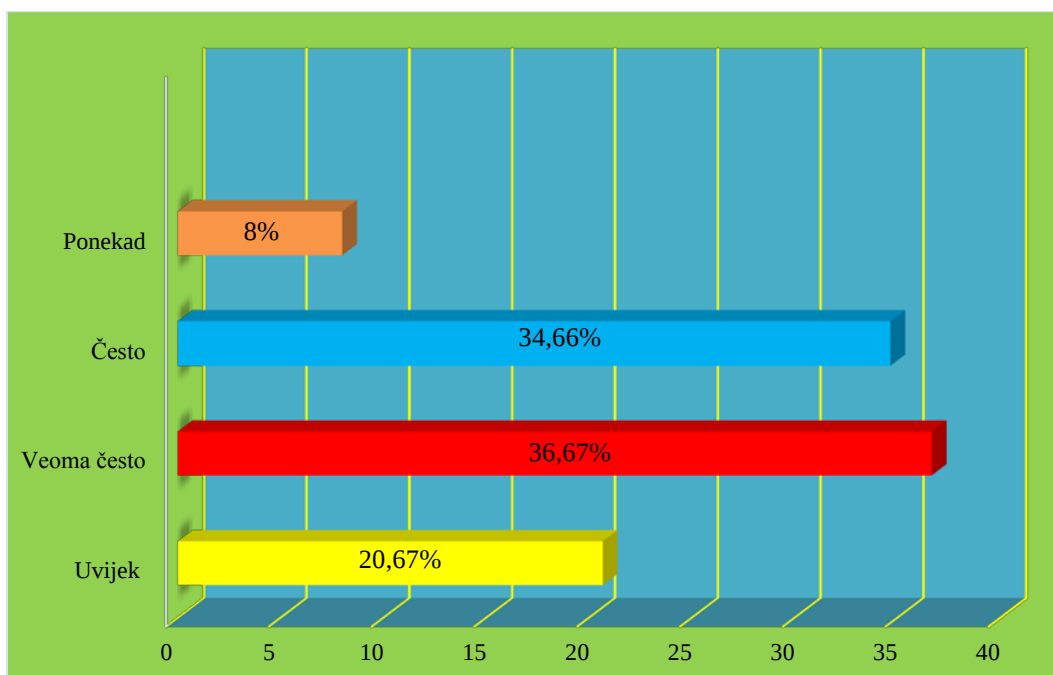
Histogram 12: Zadovoljstvo načinom saradnje sa kolegom/koleginicom prilikom planiranja individualizacije



Dobijeni rezultati pokazuju da je 14,67% vaspitača u potpunosti zadovoljno načinom saradnje sa kolegom/koleginicom prilikom planiranja individualizacije. Sa navedenim je zadovoljno 46% vaspitača. Ukupno 27,33% vaspitača je uglavnom zadovoljno načinom saradnje sa kolegama/koleginicama prilikom planiranja individualizacije. Roditelji vaspitačima daju vrijedne informacije koje im pomažu u procesu cjelokupnog vaspitno-obrazovnog rada sa djecom predškolskog uzrasta. Vaspitači međusobno razmjenjuju mišljenja u cilju efikasnije individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa.

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da je većina vaspitača uključenih u naše istraživanje zadovoljna kvalitetom saradnje sa svojim kolegama/koleginicama u procesu primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu.

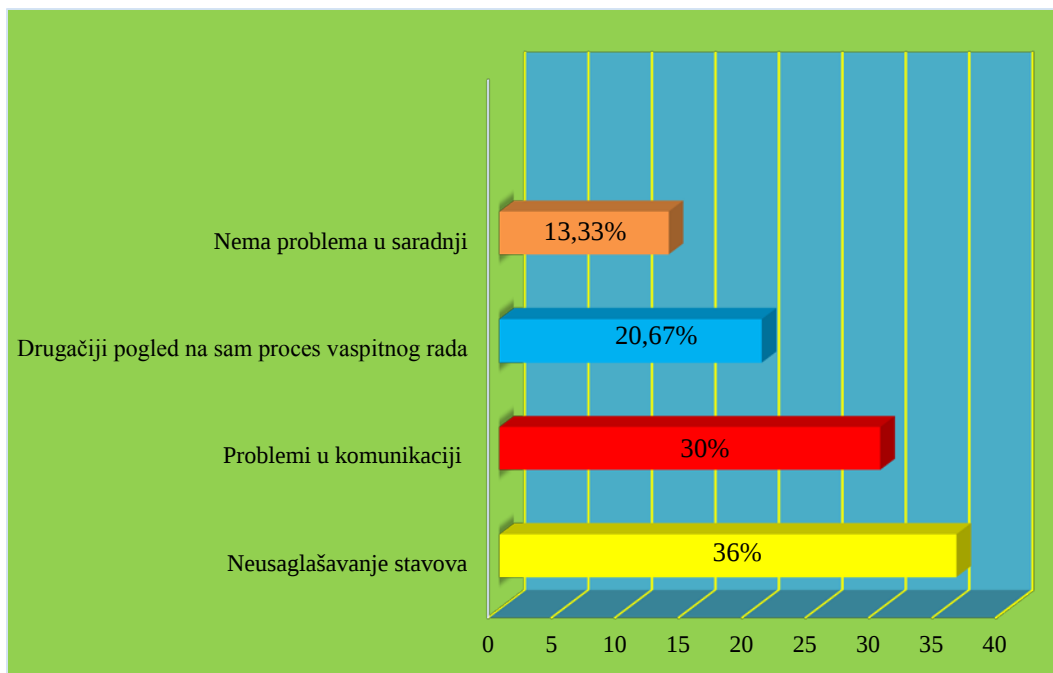
Histogram 13: Učestalost razmjene mišljenja sa kolegama/koleginicama prilikom primjene individualizacije



Dobijeni rezultati pokazuju da 20,67% vaspitača uvijek razmjenjuje mišljenje sa kolegama/koleginicama prilikom primjene individualizacije. Navedeno veoma često čini 36,67% vaspitača. Ukupno 34,66% vaspitača često razmjenjuje mišljenja sa kolegama/koleginicama tokom primjene individualizacije.

Na bazi dobijenih rezultata, konstatujemo da većina vaspitača ima afirmativan stav prema razmjeni mišljenja sa svojim kolegama/koleginicama u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Vaspitači mogu imati različite poglede na sam vaspitno-obrazovni proces, pa je zato poželjna razmjena informacija.

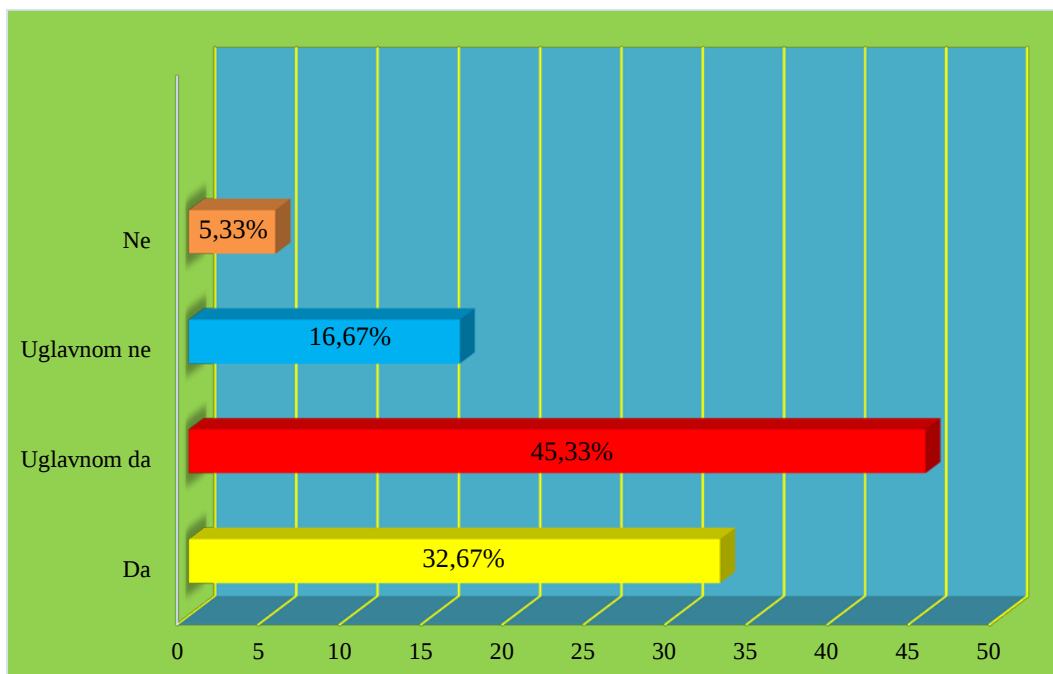
Histogram 14: Poteškoće u saradnji sa kolegama/koleginicama prilikom primjene individualizacije



Pitanje je otvorenog tipa, a vaspitači su imali mogućnost da navedu sa kojim poteškoćama se suočavaju u saradnji sa kolegama/koleginicama prilikom primjene individualizacije. Poslije sumiranja odgovora, dolazimo do saznanja da se vaspitači najčešće susreću sa sljedećim poteškoćama: neusaglašavanje stavova, problemi u komunikaciji i drugačiji pogled na proces vaspitnog rada.

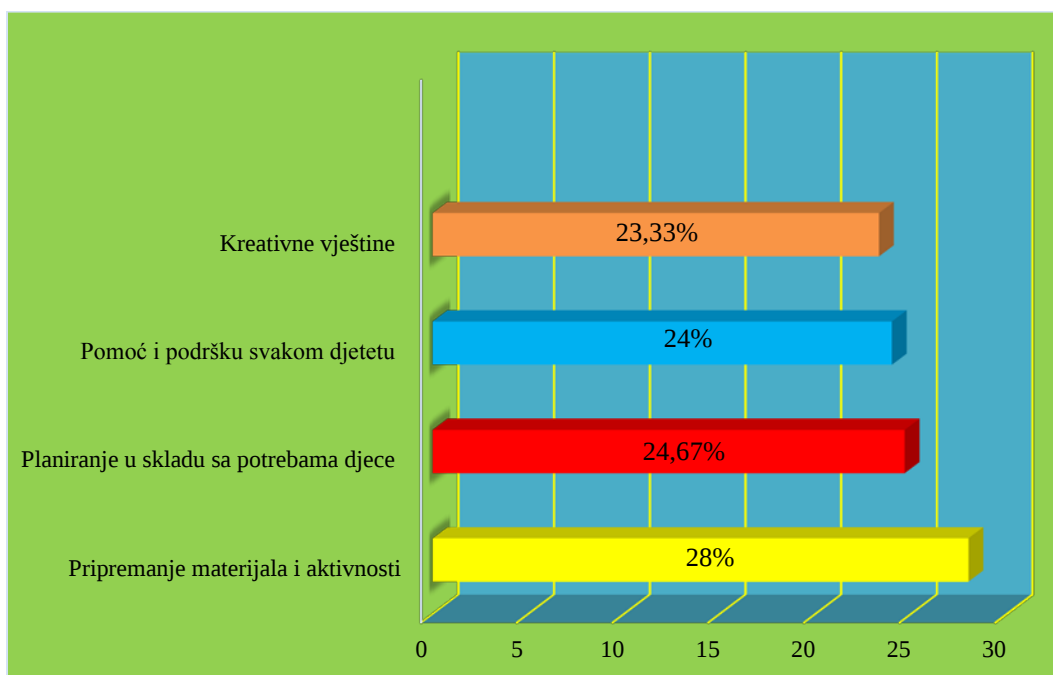
Poteškoće koje vaspitači navode mogu uspješno prevazići uz konstruktivan dijalog vaspitača sa svojim kolegama/koleginicama. Takođe, svaki timski rad sastoji se od određenih poteškoća koje se mogu prevazići.

Histogram 15: Učenje o načinima primjene individualizacije tokom inicijalnog obrazovanja za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu



Dobijeni rezultati pokazuju da 32,67% vaspitača navodi da su učili o primjeni individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Sa navedenim se uglavnom složilo 45,33% vaspitača. Ukupno 16,67% vaspitača ističe da uglavnom nije steklo odgovarajuće znanje tokom inicijalnog obrazovanja za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu.

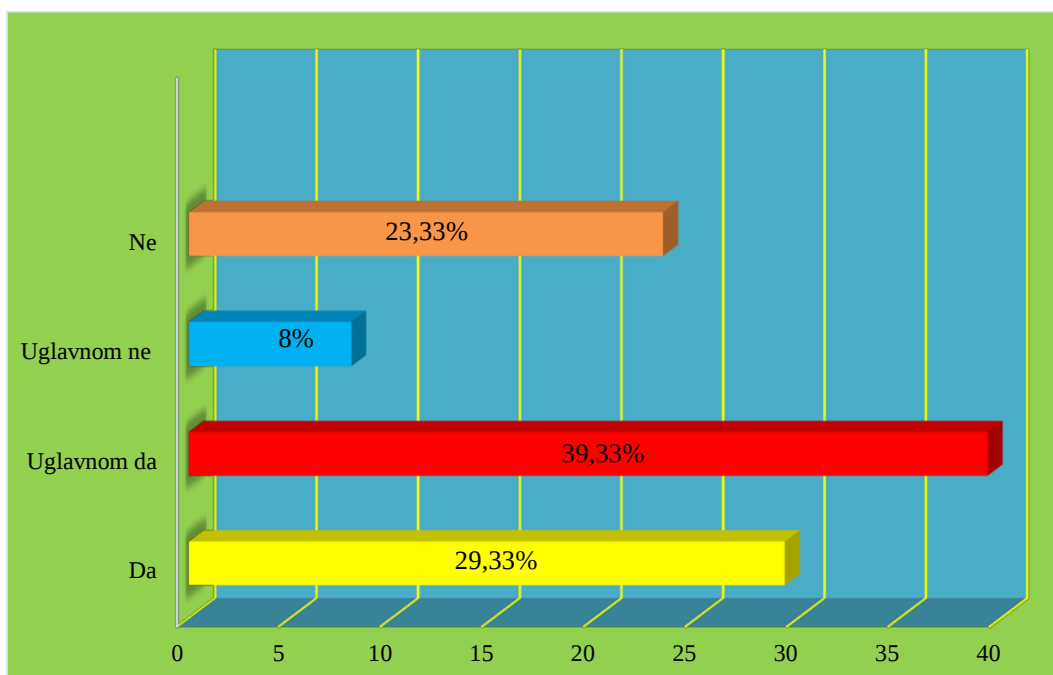
Histogram 16: Kompetencije koje su vaspitači stekli tokom inicijalnog obrazovanja za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu



Pitanje je otvorenog tipa, a vaspitači su imali mogućnost da navedu kompetencije koje su steklo tokom inicijalnog obrazovanja za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Poslije sumiranja odgovora, navodimo sljedeće kompetencije koje su vaspitači stekli: priprema materijala i aktivnosti, planiranje u skladu sa potrebama djece, pomoć i podrška svakom djetetu i kreativne vještine.

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da su vaspitači tokom inicijalnog obrazovanja stekli određene kompetencije koje su značajne za efikasno planiranje i primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu.

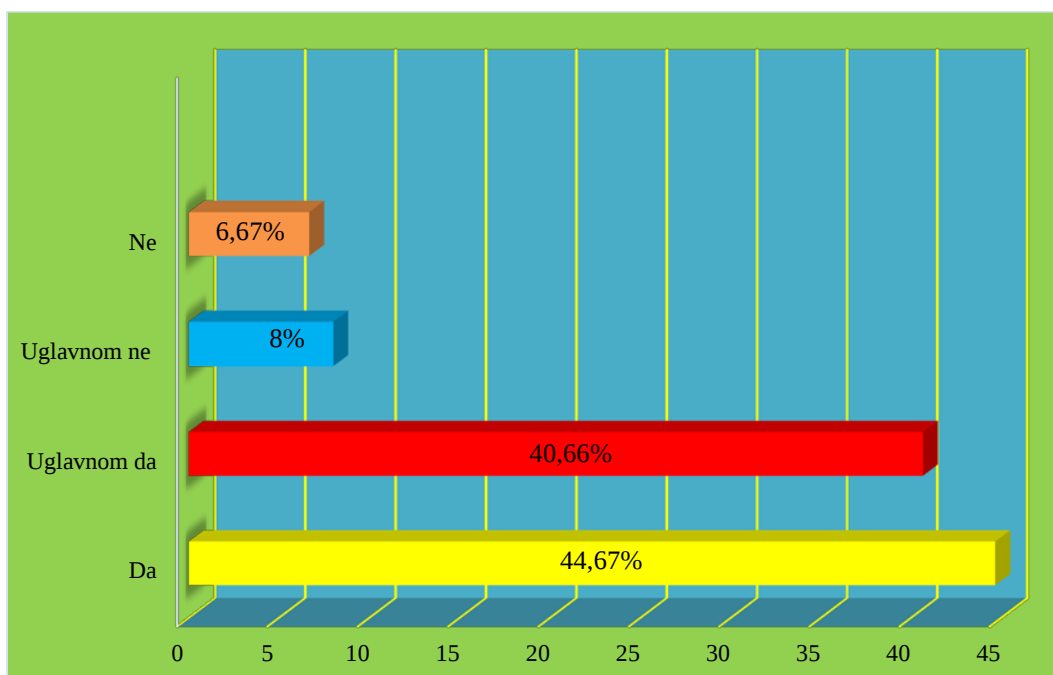
Histogram 17: Stručno usavršavanje vaspitača za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu



Dobijeni rezultati pokazuju da se 29,33% vaspitača stručno usavršavalo za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Ukupno 39,33% vaspitača se uglavnom stručno usavršava za prethodno navedenu oblast. Čak 23,33% vaspitača ne smatra značajnim stručno usavršavanje u cilju kvalitetnije primjene individualizacije.

Na drugi dio pitanja, vaspitači su imali mogućnost da navedu način na koji se stručno usavršavaju. Poslije sumiranja odgovora, dolazi se do saznanja da se vaspitači najčešće stručno usavršavaju putem seminara koji su vezani za vaspitno-obrazovni proces (*Igram se i stvaram*, *Planiranje u vrtiću* itd.).

Histogram 18: Želja za daljim stručnim usavršavanjem vaspitača za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu



Dobijeni rezultati pokazuju da 44,67% vaspitača želi da se dodatno stručno usavršava za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Ukupno 40,66% vaspitača uglavnom želi da se dodatno stručno usavršava za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu.

Na osnovu dobijenih rezultata, procjenjujemo da većina vaspitača uključenih u naše istraživanje želi da se dodatno stručno usavršava iz oblasti primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Vaspitači očekuju da će unaprijediti svoje kompetencije u svrhu efikasnije individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu.

2.2. Rezultati dobijeni intervjuisanjem vaspitača

U cilju dobijanja što detaljnijih podataka o primjeni individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske, obavili smo razgovor sa tri fokus grupe od po deset vaspitača. Vaspitači koje smo intervjuisali vaspitno-obrazovni proces izvode u JPU „Dina Vrbica” u Podgorici. Sa našim ispitanicima razgovarali smo o četiri teme, koje na optimalan način ocrtavaju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Razgovore sa vaspitačima smo snimali pomoću diktafona, u cilju kvalitetnijeg uvida u dobijene odgovore. Rezultate dobijene istraživanjem smo sumirali i grupisali u određeni broj kategorija odgovora po srodnosti. Sa vaspitačima smo razgovarali o sljedećim temama: planiranje primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova, primjena individualizacije kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice), timski rad vaspitača u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove.

Planiranje primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova

Vaspitači kao kreatori vaspitno-obrazovnog procesa treba posebnu pažnju da posvete planiranju primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Svako dijete ima individualne karakteristike, svojstva ličnosti, interesovanja itd. U individualizovanom vaspitno-obrazovnom procesu osnovni pokretač dječjeg učenja i razvoja je njihov „upijajući um” (Montesori, 2016), koji se ogleda u prirodnom interesovanju za aktuelne događaje i stvari, želji djece da otkrivaju svijet oko sebe, sklonosti za najraznovrsnije aktivnosti, težnji za usavršavanjem svih svojih, naročito psihomotornih vještina i sposobnosti, kao i potrebi za izražavanjem kroz razne oblike, posebno kroz igre.

O tome koje je ključno polazište prilikom planiranja primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora naših ispitanika:

- Dječja interesovanja kao ključna vodilja u procesu planiranja primjene individualizacije (43,33%).
- Prilagođavanje postupaka dječjem svezkupnom razvoju (30%).
- Raspoloživost didaktičkih materijala i sredstava (16,67%).
- Usklađivanje planiranja sa predškolskim programom (10%).

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da vaspitači na metodički adekvatan način pristupaju procesu planiranja primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Posebno je značajno što vaspitači polaze od dječjih interesovanja u procesu planiranja primjene individualizacije.

Na pitanje od čega zavisi učestalost primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu, vaspitači navode sljedeće:

- Od sadržaja vaspitno-obrazovnih aktivnosti (56,67%).
- Od materijala i sredstava za rad (33,33%).
- Od raspoloživog vremena (10%).

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da od sadržaja vaspitno-obrazovnih aktivnosti u velikoj mjeri zavisi učestalost primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Ovakav rezultat je očekivan, imajući na umu činjenicu da nijesu svi sadržaji jednako pogodni za individualizaciju.

Na pitanje koje aktivnosti su najpogodnije za primjenu individualizacije i zbog čega, izdvajamo sljedeće kategorije odgovora naših ispitanika:

- Sve aktivnosti u okviru centara interesovanja, zbog vremena koje djeca provode u njima (90%).
- Individualizacija se može primijeniti u svim vaspitno-obrazovnim situacijama (10%).

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da centri interesovanja pružaju odlične uslove za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu. Ovakav rezultat se mogao očekivati, imajući na umu činjenicu da se u crnogorskim predškolskim ustanova rad organizuje

po centrima interesovanja. Ipak, ne treba zanemariti ni ostale vaspitno-obrazovne situacije, a posebno one u kojima pojedinoj djeci nedostaje istrajnosti u nekoj aktivnosti. Nedostatak istrajnosti u nekoj aktivnosti kod djeteta je prije uzrokovano nedostatkom autentičnog interesovanja (znači da mu je bavljenje njome nametnuto) nego nedostatkom volje. Djeca će se na razne načine protiviti aktivnostima na koje su pristala iz puke poslušnosti prema vaspitaču i brzo će od njih odustajati. One aktivnosti kojih su se prihvatila imaće tendenciju da obave do kraja i to na najvišem nivou za koji su sposobna.

Primjena individualizacije kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice)

U individualizovanom vaspitno-obrazovnom procesu aktivnosti treba tako organizovati da njihovo vršenje, samo po sebi, i uspjeh u njihovom obavljanju, predstavljaju nagradu za dijete, a ne da motiv za njega bude odobravanje ili neodobravanje koje zapaža na licu vaspitača. Da bi se to postiglo, potrebno je čitavim postupkom podržavati samopouzdanje kod djece, činiti ih svjesnim svojih potencijala, koji se iz dana u dan povećavaju i tako podsticati želju da napreduju u razvoju i učenju.

Na pitanje u kojim vaspitno-obrazovnim aktivnostima individualizacija daje najbolje efekte, vaspitači su istakli sljedeće:

- Individualizacija daje uvijek dobre rezultate, ako se na adekvatan način primjenjuje (53,33%).
- Individualizacija je posebno efikasna kada je u pitanju pružanje podrške djeci koja imaju određenih poteškoća (govor, motorika) (46,67%).

Na osnovu dobijenih rezultata, konstatujemo da od stepena angažovanosti i inicijative vaspitača zavisi i kvalitet primjene individualizacije. Ovakav rezultat nas upućuje na konstataciju da je većina vaspitača uključenih u intervjuisanje svjesna svoje uloge i značaja u procesu primjene individualizacije.

Na pitanje da li i na koji način primjenjuju individualizaciju u raznovrsnim vaspitno-obrazovnim aktivnostima, vaspitači su naveli sljedeće:

- Pomaganje djeci, podsticanje djece da ulože svoj maksimum u radu (63,33%).
- Motivisanje djece da se budu istrajni i strpljivi (20%).
- Zavisi od samog sadržaja aktivnosti i od specifičnosti vaspitno-obrazovne situacije (16,67%).

Na temelju dobijenih rezultata, konstatujemo da je vaspitačima važno da djeca osjete zadovoljstvo izazvano plodonosnim i iscrpanim oprobavanjem vlastitih snaga u situacije potpune zaokupljenosti nekim problemom. Za to je potrebno kod djece stvoriti osjećanje da se bave nečim značajnim i radost kada pronađu rješenje nekog problema, nešto saznaju ili urade. Zbog toga treba u sadržajima, sa kojima se djeca upoznaju, stalno isticati ono što je zanimljivo, uz ukazivanje na njihovu primjenjivost i značaj za snalaženje u svakodnevnim životnim situacijama.

Timski rad vaspitača u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove

Vaspitno-obrazovni rad realizuju dva vaspitača u jednoj vaspitnoj grupi. Za kvalitetan vaspitno-obrazovni rad potrebna je efikasna saradnja i timski rad između vaspitača. Na pitanje čime ste posebno zadovoljni kada je timski rad sa kolegom/koleginicom u procesu planiranja individualizacije, izdvajamo odgovor jedne vaspitačice kao posebno markantan:

„Koleginica i ja se uvijek o svemu dogovaramo o hodu. Znamo kako sa kojim djetetom treba da postupimo i obje se trudimo da budemo usaglašene” (vaspitačica iz JPU „Đina Vrbica”).

O tome čime nijesu zadovoljni kada je u pitanju timski rad, izdvajamo sljedeći odgovor:

„Često se koleginica i ja ne složimo oko vaspitno-obrazovnih postupaka. Smatram da imamo različite poglede na samu individualizaciju” (vaspitačica iz JPU „Đina Vrbica”).

U kontekstu efikasnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu, potrebno je da vaspitači međusobno razmjenjuju ideje i mišljenja, konstruktivno se dogovaraju i planiraju aktivnosti.

ZAKLJUČAK

U radu smo se bavili sagledavanjem kvaliteta i načina primjene principa individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova. Rad sadrži teorijski i istraživački dio. Teorijski dio našeg rada sastoji se od tri tematske cjeline, koje su operacionalizovane u uže oblasti. U prvoj tematskoj cjelini govorili smo o karakteristikama individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Posebno smo naglasili značaj uvažavanja individualnih karakteristika djece za efikasnu realizaciju vaspitno-obrazovnog procesa.

U drugoj tematskoj cjelini objasnili smo etape primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Na bazi svega navedenog u okviru ove tematske cjeline, procjenjujemo da su sve tri etape u primjeni individualizacije jednako važne. Od planiranja primjene principa individualizacije, zavisi i njena realizacija, a kod realizacije i verifikacija.

U trećoj tematskoj cjelini govorili smo o ulozi vaspitača u primjeni individualizacije vaspitno-obrazovnog procesa. Posebno smo istakli značaj i mogućnosti primjene individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti.

Drugi dio našeg rada posvećen je istraživanju. Naše istraživanje je sprovedeno s ciljem da se utvrdi način na koji se u aktuelnom institucionalnom ambijentu predškolskih ustanova primjenjuje individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu. Uzorak je sačinjavalo 150 vaspitača iz Podgorice i Nikšića. Za dobijanje podataka korišćen je anketni upitnik i grupni intervju (tri fokus grupe).

Rezultati istraživanja pokazuju da vaspitači planiraju primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova na način koji je baziran na uvažavanju individualnih karakteristika (stilovi učenja, potrebe, interesovanja, temperament) djece predškolskog uzrasta. Ovim je potvrđena prva sporedna hipoteza. Evidentno je da vaspitači uzimaju u obzir sve ono što jedno dijete unosi u vaspitno-obrazovni proces. Nalazi našeg istraživanja pokazuju da vaspitači individualizaciju primjenjuju kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice). Shodno navedenom, potvrđena je druga sporedna hipoteza. Činjenica se individualizacija može primjenjivati u gotovim svim vaspitno-obrazovnim situacijama, ali da

centri interesovanja pružaju najviše mogućnosti da vaspitači odgovore na individualne potrebe djece.

Rezultati istraživanja pokazuju da vaspitači timski planiraju aktivnosti u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove. Ovim je potvrđena treća sporedna hipoteza. Timski rad vaspitača u velikoj mjeri može da unaprijedi kvalitet individualizovanog vaspitno-obrazovnog procesa. Naši rezultati pokazuju da su vaspitači stekli odgovarajuće kompetencije za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove tokom inicijalnog obrazovanja i profesionalnog razvoja. Analogno navedenom, potvrđena je četvrta sporedna hipoteza.

U skladu sa našim rezultatima, konstatujemo da se u aktuelnom institucionalnom ambijentu predškolskih ustanova primjenjuje individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu putem primjene različitih oblika i metodskih strategija u radu sa djecom, čime potvrđujemo glavnu hipotezu.

Kada je riječ o primjerenosti individualnim mogućnostima djeteta, odlučujuću ulogu ima sposobnost vaspitača da preko uvida u svakodnevni život i rad djeteta, njegove porodične prilike i razvojne specifičnosti, odredi koji ciljevi i aktivnosti u konkretnom slučaju odgovaraju njegovim razvojnim potrebama. Takođe, ovakvo prikupljanje podataka o dječjem razvoju, omogućava vaspitaču da provjerava vrijednost vaspitno-obrazovnih metoda i sredstava kojima se služi, kao i tehnika evaluacije koju vrši, na osnovu podataka koje mu one pružaju o djeci.

LITERATURA

1. Bakovljević, M. (1992). *Didaktika*. Beograd: Naučna knjiga.
2. Bašić, J. i sar. (1994): *Integralna metoda*. Zagreb: Alinea.
3. Berzonsky, M. D. i Sullivan, C. (1992). Social-cognitive aspects of identity style: Need for cognition, experiential openness, and introspection. *Journal of Adolescent Research*, 7(2), 140-155.
4. Curtis, D. Carter, M. (2008). *Designs for Living and Learning*. Yorkton Cout, St.Paul: Redleaf Press.
5. Đorđević, M. (1985). Individualizacija vaspitno-obrazovnog rada u školi, Beograd: Nova prosveta.
6. Đukić, M. i Španović, M. (2008). Efektivno partnerstvo nastavnika kao činilac kvaliteta timске nastave. *Nastava i vaspitanje*, 57 (3), 259-272.
7. Greene, B. A. (2015). Measuring cognitive engagement with self-report scales: Reflections from over 20 years of research. *Educational Psychologist*, 50(1), 14- 30.
8. Hansen, A. i sar. (2001). *Kreiranje vaspitno-obrazovnog procesa u kojem dijete ima centralnu ulogu, uzrast od 3 – 5 godina*. Podgorica: Pedagoški centar Crne Gore.
9. Ignjatov-Popović, I. (2019). Tragovi holističkog pristupa obrazovanju u pričama iz davnine Ivane Brlić Mažuranić. *Krugovi detinjstva*, godina 7 (2), 7-17.
10. Ivić, S. (2003): Rad sa darovitom djecom. *Nadarjeni – izkorišćen ali prezrt potencial edagoška fakulteta universe v Ljubljani, slovensko udruženje za nadarjene*, 3 (8), 22-37, Novo mesto.
11. Jerčić, M., Sitar, J., 2013. Učimo učiti: što je kvalitetno znanje i kako ga stjecati. Zagreb: Element
12. Katavić, P. (2019). Organizacija i planiranje odgojitelja za boravak na otvorenom: akcijsko istraživanje. *Papers*, 4 (2), 551-572.
13. Kamenov, E. (1983). *Metodika vaspitno-obrazovnog rada sa predškolskom decom*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
14. Kamenov, E. (2008). *Vaspitanje predškolske dece*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

15. Kamenov, E. (2002). *Predškolska pedagogija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
16. Koplević, H. (2023). *Efekat skele*. Beograd: Harmonija.
17. Kremneva, A. (2019). Designing Models of an Individual Educational Route for Students with Signs of Giftedness. *Science and school*, 4 (2), 205-210.
18. Ljubetić, M. (2009). *Vrtić po mjeri djeteta*. Zagreb: Školske novine.
19. Maljković, M., Vukobrat, A., Radaković, T i Petrović, R. (2017). *Integrisani pristup u radu predškolskog vaspitača – opterećenje ili izazov*. Kikinda: Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi.
20. Marković, M. i saradnici. (2002): *Korak po korak 2*, Priručnik za rad sa decom do tri do sedam godina, Kreativni Centar, Beograd.
21. Mićanović, V. (2007) *Osavremenjivanje početne nastave matematike primenom računara*. *Pedagoška stvarnost*, 53 (7-8). 733-748.
22. Milić, S. (2016). *Individualizovani pristup vaspitno-obrazovnom procesu*. Nikšić: MPromo.
23. Milić, S. (2007). *Savremeni obrazovni sistemi*. Skripta.
24. Milić, S. (2004). *Kooperativno učenje: teorija i praksa*. Podgorica: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
25. Mišković, M. (2014). Svakodnevni život iz perspektive predškolskog deteta. *Krugovi detinjstva* 3 (1), 3-22.
26. Mojić, D. (2014). Koja su očekivanja predškolske ustanove u obrazovanju 'vaspitača budućnosti. *Nova škola*, 9 (1), 136-145.
27. Montessori, M. (2016). *Upijajući um*. Beograd: Miba books.
28. Pavlović-Breneselović, D. (2015). *Gde stanuje kvalitet*. Beograd: Institut za pedagogiju i andragogiju Filozofskog fakulteta univerziteta u Beogradu.
29. Prodanović, T. i Ničković, R. (1984). *Didaktika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
30. Prodanović, T. (1966). *Didaktika*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika SRS.
31. Radonjić, S. (2010). *Nastava poznavanja prirode i društva*. Podgorica: AP print.

32. Rajčević, P.Đ. (2020). Shvatanja didaktičara o primeni metoda nastavnog rada. *Zbornik radova Učiteljskog fakulteta Prizren-Leposavić*, 14 (1), 215-227.
33. Rijavec, M. i Miljković, D. (1999). Kako izbjeći pogreške u procjenjivanju ljudi? Zagreb: MEP
34. Salmela -Aro, K. i U
demands–resources model. *British Journal of Educational Psychology*, 84(1), 137-151.
35. Slunjski, E. (2011). *Kurikulum ranog odgoja – istraživanje i konstrukcija*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Slunjski, E. (2001). *Integrirani predškolski kurikulum – rad djece sa projektima*. Zagreb: Mali profesor d.o.o.
37. Slunjski, E. (2013). *Izvan okvira 2: Promjena – od kompetentnog pojedinca i ustanove do kompetentne zajednice učenja*. Zagreb: Element.
38. Stevanović, M., Papotnik, A., Gumzej, G., (2002). *Stvaralačka i projektna nastava*. Pretetinec: Letis.
39. Sučević, V. , Sakač, M. , Bulatović, A. (2013). Kurikulum u funkciji kvalitetnog osnovnog obrazovanja – otvaranje prostora za autonomiju škola. *Metodički obzori* 8 (2), 15-28.
40. Suzić, N. i saradnici. (2000): *Interaktivno učenje II*. Banja Luka: Ministarstvo prosvjere Republike Srbije.
41. Šain, M. i Čarapić, S. (2016). *Korak po korak 5*. Beograd: Kreativni centar.
42. Šakotić, N. (2016). *Inkluzivno obrazovanje*. Podgorica: Univerzitet Crne Gore.
43. Vilotijević, N. (2006). *Integrativna nastava prirode i društva*. Beograd: Naša škola.
44. Zhang, J. (1997). Reflection: A New Way to Improve Teachers' Teaching Behavior. *Journal of BNU (Social Sciences Edition)*, 4 (1), 56-72.
45. Wang, Z. (2012). Education Suits Students: Practice Category of Individualized Education. *Journal of the Chinese Society of Education*, 5 (1), 13-24.
46. Woods J. J., Kashinath S. (2007). Expanding opportunities for social communication into daily routines. *Early Childhood Services*, 1, 137-154.
47. Wolery, M et al. (2002). Embedding and distributing constant time delay in circle time and transitions. *Topics in Early Childhood Special Education*, 22, 14-25.

PRILOZI

Prilog 1 – Anketni upitnik za vaspitače

Poštovani vaspitači,

Sprovodimo istraživanje na temu: „**Individualizacija u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova**”. Dobijeni rezultati će se primijeniti za izradu master rada na istu temu. Molimo Vas da svojim iskrenim odgovorima date doprinos ovom istraživanju.

Hvala na saradnji!

Pol

Muški

Ženski

Stručna sprema _____

Godine radnog staža:

- a) Od 0 do 5
- b) Od 6 do 10
- c) Od 11 do 16
- d) Od 17 do 23
- e) Od 24 do 28
- f) Drugo _____

Vaspitna grupa u kojoj trenutno izvodite vaspitno-obrazovni proces?

- a) Jaslična
- b) Mlađa
- c) Srednja
- d) Starija

1. Koliko često primjenjujete individualizaciju u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova?

- a) Uvijek
- b) Veoma često
- c) Često
- d) Ponekad
- e) Rijetko

2. Da li uvažavate individualne razlike kod djece prilikom realizacije vaspitno-obrazovnog rada?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

3. Na koji način planirate primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova?

4. Da li vodite evidenciju o individualnim karakteristikama djece u cilju primjene individualizacije?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

5. Na koji način pružate podršku djetetu u individualizovanom vaspitno-obrazovnom radu?

6. Da li postoje mogućnosti primjene individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

7. Kroz koje aktivnosti najčešće primjenjujete individualizaciju?

8. Koje su poteškoće u primjeni individualizacije kroz raznovrsne aktivnosti?

9. Da li ste zadovoljni načinom saradnje sa kolegom/koleginicom prilikom planiranja individualizacije?

- a) U potpunosti sam zadovoljan/a
- b) Zadovoljan/a sam
- c) Uglavnom sam zadovoljan/a
- d) Uglavnom nije sam zadovoljan/a
- e) Nijesam zadovoljan/a

10. Koje su poteškoće u saradnji sa kolegama/koleginicama prilikom primjene individualizacije?

11. Da li ste tokom inicijalnog obrazovanja učili o načinima primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

12. Koje kompetencije ste stekli tokom inicijalnog obrazovanja za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu

13. Da li se stručno usavršavate za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

14. Da li želite da se dalje stručno usavršavate za primjenu individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu?

- a) Da
- b) Uglavnom da
- c) Uglavnom ne
- d) Ne

Prilog 2 – Fokus polja

Planiranje primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolskih ustanova

- Koje je ključno polazište prilikom planiranja primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove?
- Od čega zavisi učestalost primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu?
- Koje aktivnosti su najpogodnije za primjenu individualizacije i zbog čega?

Primjena individualizacije kroz raznovrsne vaspitno-obrazovne aktivnosti (individualne, grupne, u paru, radionice)

- U kojim vaspitno-obrazovnim aktivnostima individualizacija daje najbolje efekte?
- Da li i na koji način primjenjuju individualizaciju u raznovrsnim vaspitno-obrazovnim aktivnostima?

Timski rad vaspitača u cilju kvalitetnije primjene individualizacije u vaspitno-obrazovnom procesu predškolske ustanove

- Čime ste posebno zadovoljni kada je timski rad sa kolegom/koleginicom u procesu planiranja individualizacije?
- Čime niste zadovoljni kada je timski rad sa kolegom/koleginicom u procesu planiranja individualizacije?